

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ДРУГИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (МАГІСТР)

на тему:

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ
СФЕРИ**

Виконала: студентка 635мз групи
галузі знань:
28 Публічне управління та адміністрування
спеціальності:
281 Публічне управління та адміністрування
Шуляк Світлана Олександрівна

Керівник: старший викладач
Малікіна Оксана Анатоліївна

Рецензент: кандидат наук з державного
управління, доцент
Штиршов Олександр Миколайович

м. Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ.....	9
1.1. Поняття та сутність соціально-культурної сфери.....	9
1.2. Зарубіжний досвід регулювання соціально-культурної сфери.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО- КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ.....	29
2.1. Особливості функціонування державного сектору соціально-культурної сфери	29
2.2. Основні методи управління та регулювання соціально-культурною сферою	40
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ....	49
3.1. Проблеми державного регулювання соціально-культурною сферою.....	49
3.2. Шляхи вдосконалення державного регулювання соціально-культурною сферою.....	60
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	86

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МАФ – малі архітектурні форми

ОВС – органи виконавчої служби

ОДВ – органи державної влади

ОМС – органи місцевого самоврядування

ОСН – органи самоорганізації населення

ОТГ – об'єднанні територіальні громади

СКС – соціально-культурна сфера

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена тим, що соціально-культурна сфера є однією з найбільш специфічних і складних сфер державного управління, оскільки включає кілька галузей, для кожної з яких характерні свої особливості. У процесі динамічного розвитку суспільних взаємовідносин та їх модернізації в сучасних вітчизняних умовах зростає значення соціально-культурної сфери обумовлене тим, що у цій сфері створюються відповідні умови формування інтелектуального потенціалу нації. Соціально-культурна сфера характеризує також духовне життя суспільства. У зв'язку з цим питання, пов'язані з необхідністю управління процесом відтворення суспільних взаємовідносин, а саме соціально-культурної сфери, набувають все більшої актуальності. Вказана тенденція обумовлюється також і тим, що в зв'язку з оновленням аудиторії споживачів культурних послуг та продуктів, а також з урахуванням викликів інформаційного суспільства, ускладнилися завдання, які стоять перед суб'єктами сфери культури. Це призвело до виникнення потреб у розробці та впровадженні інноваційних технологій управління, а також у модернізації традиційних механізмів управління соціально-культурною сферою, таких як планування та програмування. Щодо стратегії локального розвитку культури то його формування відбувається на регіональному рівні. Причиною такої ситуації стала децентралізація системи управління культурою. Саме на регіональному рівні має і може формуватися система пріоритетів соціально-культурного розвитку. На цьому рівні відбувається становлення соціально-культурної політики держави, яка дозволить органічно пов'язати місцеву специфіку та загальнонаціональні тенденції. У зв'язку з цим актуальність проблеми дослідження управління та регулювання соціально-культурної сфери не викликає сумніву, а вирішення цієї проблеми є одним з пріоритетних напрямів державної політики.

Крім того актуальність обраної теми також пояснюється зростаючим впливом державних органів на соціокультурний розвиток держави та територій. Ефективність державної влади, зокрема, залежить від обліку соціокультурного середовища, яке визначає сукупність різних умов життєдіяльності, культурної та соціальної поведінки кожної людини. Ігнорування соціокультурних факторів, нездатність керувати соціальними процесами негативно впливає на процес управління різних рівнів. Характер взаємовідносин культури та держави завжди був предметом дискусій у науковому світі. У культурологічних та філософських дослідженнях домінує думка, за якою культура одночасно і відчуває на собі вплив змін у суспільстві і несе за них відповідальність, оскільки докорінні перетворення в суспільстві та державі ґрунтовні настільки, наскільки вони втілюються у культурі й, навпаки, зміни у культурі ґрунтовні настільки, наскільки вони втілюються у «фундаменті» життєдіяльності нашого суспільства та держави.

Фундаментальну теоретичну базу з питань управління склали праці: М. Вудкока, Д. Френсіса, М. Альберта, М. Мескона, Ф. Хедоурі, І. Ансофа, Ф. Котлера та інших. Теоретичну основу концепції управління соціально-культурною сферою склали роботи вітчизняних учених О. Бородіна, В. Бойко, І. Головка, О. Гриценко, В. Солодовник, О. Дутчак та інших. Основу для здійснення аналізу проблем управління та фінансування у соціально-культурній сфері склали роботи: І. Костиря, Т. Метельова, М. Наумова, Ю. Петрушенко, Ю. Шишова та інших. Проблемам державної та регіональної культурної політики, методам її формування, цілям та способам реалізації присвячені роботи авторів: О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик, М. Максименко, В. Павлюк, С. Пахлова, Н. Фесенко та ін.

Нормативна база дослідження представлена нормами Конституції й законів України, міжнародно-правовими нормативно-правовими актами, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та відомчими нормативними актами, що регламентують питання державного регулювання соціальних та культурних питань.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали регламентації процесів державного регулювання соціально-культурної сфери, що мають позитивний досвід.

Об'єктом дослідження – є соціально-культурна сфера.

Предметом дослідження – є процес управління соціально-культурною сферою.

Метою дослідження – є дослідження та теоретичне осмислення проблем державного регулювання соціально-культурною сферою та пошук шляхів його вдосконалення.

Для досягнення мети дослідження було поставлено та вирішено такі **завдання:**

– розглянути теоретичні засади державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери на регіональному рівні;

– провести аналіз кращих зарубіжних практик регулювання соціально-культурною сферою;

– охарактеризувати основні проблемні питання регулювання соціально-культурної сфери;

– розробити рекомендації щодо вдосконалення управління соціально-культурною сферою.

Методи дослідження. Під час написання роботи використовувалася ціла низка загальнотеоретичних та спеціально-наукових методів, а саме: метод теоретичного аналізу спеціальної літератури, аналітичний метод, аналіз статистичних показників та даних, а також науковий метод. Основу дослідження склав системний підхід, що дозволив розкрити цілісність процесу управління сферою культури та механізмів, що його забезпечують, а також виявити різноманіття типів внутрішніх взаємозв'язків даного явища і звести їх у єдину теоретичну картину. У процесі виконання роботи були використано загальнонаукові методи: аналіз та синтез, узагальнення, а також якісний аналіз нормативних документів. Крім того для дослідження передбачалося використання таких наукових методів: історичного, логічного,

факторного, кількісного та якісного аналізу, порівняльного, розрахунково-аналітичного, графічного та статистичного. Техніка дослідження заснована на застосуванні статистичних угруповань, методу порівняння, діалектичних зіставлень, методу експрес-аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що автор наголошує на тому факті, що держава неспроможна не зберігати важливу регулюючу роль соціальної та культурної сфери. Значення управління в соціально-культурній сфері полягає у регулюванні за допомогою правових, економічних пріоритетів і адміністративних важелів соціально значимих процесів, що чинять вплив геть на всі життєві ситуації людей в різних її областях. Державне управління у цій сфері суспільної життєдіяльності має бути спрямоване на утвердження такого способу життя, який сприяє повноцінному розвитку особистості, на підтримку на належному рівні суспільно корисної активності та мотивації населення, на створення рівних умов для задоволення інтересів та потреб різних груп населення та конкретно кожної людини, на формування морально-психологічно стійкої, соціально дієздатної та відповідальної особистості як основи здорового та благополучного суспільства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості практичного застосування запропонованих рекомендацій щодо вдосконалення управління соціально-культурною сферою внаслідок відсутності необхідної інформації або браку необхідного досвіду здійснення її ефективного регулювання. Отримані положення та висновки, визначення ряду актуальних понять й практичні рекомендації можуть виявитися корисними для організацій, установ, об'єднань, державних органів влади, що займаються соціально-культурними питаннями.

Результати дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці курсів та спецкурсів з проблем місцевого самоврядування та публічного управління в Україні, зокрема, при підготовці

курсів «Соціально-гуманітарна політика», «Публічне управління», «Планування соціально-культурного розвитку територіальних громад» тощо.

Апробація результатів дослідження. Матеріали магістерської роботи стали підґрунтям для написання тез доповідей на конференцію «Могилянські читання-2023: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» на тему «Особливості становлення та розвитку державної служби в Україні».

Структура дослідження. Специфіка теми, сформульовані мета і завдання визначили послідовність викладення матеріалу і структуру роботи. Робота загальним обсягом 91 сторінка, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

1.1. Поняття та сутність соціально-культурної сфери

На сьогодні загально визнано, що від саме від міри розвитку соціально-культурної сфери та її ефективності залежить якість життя населення країни, міра розвитку суспільства, його культурний рівень та самобутність, репутація держави у світі. Саме в соціально-культурній сфері результат людської діяльності має задовольняти різноманітні соціально-культурні потреби особистості. Соціально-культурна сфера (СКС) – складне та неоднозначне поняття, яке більшість фахівців визначають по-різному (табл. 1.1) [8]. Тривалий час її, по суті, ототожнювали з галуззю «культура та мистецтво», включаючи до складу організацій, що виконують лише соціально істотні функції суспільства та є актуальними для культурного рівня, зокрема такими як: репертуарні театри, музеї, музеї-заповідники, бібліотеки тощо [26]. З іншого боку, СКС ототожнювали зі сферою послуг (сервісний сектор економіки), спрощуючи та принижуючи значущість задоволення населенням духовних потреб [34, с. 48]. Протягом останніх років у деяких енциклопедіях та публікаціях терміном «соціально-культурна сфера» стали замінювати «немодний» термін «невиробнича сфера», істотно розширюючи у своїй склад сфери за допомогою організацій житлово-комунального господарства, побутового обслуговування та пасажирського транспорту тощо. Таким чином, питанням функціонування СКС було присвячено досить багато досліджень. Проте частина їх розглядала сферу надмірно вузько, частина – надмірно широко, багато авторів предметом дослідження обирали лише конкретні напрями соціально-культурної діяльності. Найбільш повне

дослідження, з нашого погляду, було представлено в монографії «Економіка соціально-культурної сфери: перспективи розвитку та сучасний стан», в якій було виявлено взаємозв'язок між наявністю духовних (точніше, соціально-культурних) потреб населення та наявністю підприємств та організацій, які можуть ці потреби задовольняти [37].

Таблиця 1.1

Основні теоретичні підходи щодо поняття та змісту соціально-культурної сфери

Автор	Трактування
Хав'єр Перес де Куельяр	поняття людського розвитку як процесу розширення можливостей вибору для людей передбачає розуміння розвитку через широкий набір можливостей, починаючи від політичних, економічних та соціальних свобод до індивідуальних можливостей бути здоровим, освіченим, творчо активним, підприємливим, користуватися самоповагою та правами людини [20]
Ю. Помлеєв	як елемент національної економіки, що взаємопов'язаний із виконанням державою своїх соціальних функцій в рамках міжособистісних та товарно-грошових взаємовідносин між людьми [20]
А. Дегтяр	як відносно самостійний елемент суспільного розвитку, що володіє специфічними особливостями формування і функціонування в суспільстві [17, с. 25-26]
С. Каранець	як діяльність людей, спрямовану на виробництво освітніх, культурних та медичних благ і послуг для домогосподарств [47, с. 23-24]
О. Моргулець	як таку сферу, що охоплює сукупність підприємств національної економіки, що виробляють та реалізують товари й послуги, необхідні для задоволення соціально-культурних потреб людей [47, с. 28]
Т. Кисельова, Ю. Красильникова	сфера соціальної діяльності, орієнтована на залучення людини до культури, самостійна складова загальної системи соціалізації особистості, соціального виховання та освіти [20]
О. Генисаретський	є комплексним об'єктом соціального управління, який охоплює аксіологічні, функціонально-галузеві та територіально-мережеві аспекти життєдіяльності населення [20]

Аналіз різних поглядів на класифікацію потреб індивідуумів, соціальних груп та суспільства, в цілому, дозволило віднести до соціально-культурних наступні (укрупнені) види потреб, що формують склад СКС:

1. Сукупність художньо-естетичних, творчих та видовищних потреб. До складу СКС входять такі організації, що здатні дані потреби задовольняти (прямо чи опосередковано):

- театри, концертні організації, цирки, зоопарки, спортивно-концертні комплекси;

- кіностудії, прокатні контори, кінотеатри, розважальні радіо та телевізійні канали;

- музеї, виставкові зали, галереї та художні салони, музеї-заповідники, художні навчальні заклади, масові бібліотеки;

- заклади клубного типу, дансинги, модельні агенції та будинки моди, дизайнерські студії, салони краси, студії тату, майстерні з виготовлення виробів народних промислів, сувенірів тощо [23].

2. Сукупність пізнавальних, інформаційних потреб та потреб щодо саморозвитку. До складу СКС входять такі організації, що здатні вказані потреби задовольняти (прямо чи опосередковано):

- установи науки та освіти, наукові бібліотеки та читальні зали, архіви, всі засоби інформації, в тому числі радіо, телебачення, книжкові, журнальні, газетні видавництва, рекламні агенції, друкарні;

- інформаційні ресурси Інтернету, туроператори та турагенти (пізнавальний туризм);

- магазини та кіоски з продажу друкованої та аудіо-відео продукції тощо.

3. Сукупність рекреаційних потреб. До складу СКС входять:

- заклади фізичної культури та спорту – стадіони, спортивні клуби, секції;

- фітнес-центри, тренажерні зали, спа-салони, басейни;

- солярії, сауни, масажні кабінети;

- санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, турбази;
- кафе, ресторани, бари, нічні клуби;
- парки культури та відпочинку, парки розваг, аквапарки, готелі, туроператори та турагенти (рекреаційний туризм);
- магазини з продажу спортивного одягу, взуття та туристичного спорядження та ін.

4. Сукупність соціальних потреб. До складу СКС входять: установи охорони здоров'я, державні радіо- та телевізійні канали, соціальні установи та служби, підприємства зв'язку, банки та страхові компанії (у сфері обслуговування фізичних осіб), політичні, некомерційні громадські організації та об'єднання, благодійні фонди та ін. [28].

Зважаючи на вказане, державне регулювання в соціально-культурній сфері – є «виконавчо-розпорядчою діяльністю уповноважених на те органів виконавчої влади щодо організації й виконання на основі норм чинного законодавства завдань і функцій держави щодо освіти та науки, охорони здоров'я людей, розвитку культури та мистецтва, фізкультури і спорту, сприяння сім'ї та молоді, а також соціального захисту населення» [29, с. 34-35].

Таким чином, було сформовано базове визначення «соціально-культурної сфери» як «сукупності підприємств та організацій, діяльність яких (непрямо чи прямо) спрямована на задоволення соціально-культурних потреб населення» (рис. 1.1) [38, с. 57-58]. При цьому слід звернути увагу на те, що при визначенні поняття та складу СКС, деякі автори відійшли від традиційного «галузевого» принципу, приймаючи до уваги лише здатність тих чи інших підприємств та організацій задовольняти конкретні види соціально-культурних потреб населення. Підприємства та організації самі не можуть задовольняти соціально-культурні потреби. Засобом задоволення потреб виступають різноманітні блага (продукти, послуги), які вони надають. У ринкових умовах господарювання певний інтерес викликають джерела відшкодування витрат у зв'язку з виробництвом та реалізацією товарів та

послуг СКС. Своєрідність розвитку товарно-грошових взаємовідносин у соціально-культурній сфері полягає в тому, що витрати, що компенсуються джерелом організації витрат не завжди виступають доходами населення.

Рис. 1.1. Принципи організації та управління розвитком соціально-культурної сфери

Послуги, витрати на які компенсуються організаціям СКС асигнуваннями з державних, регіональних чи місцевих (муніципальних) бюджетів, прийнято вважати найважливішими (суспільними благами). Їхня значимість визначається необхідністю реалізації у країні основних напрямів державної соціальної політики у сфері культури, освіти, соціального захисту населення [42]. Ці послуги, на думку держави, мають бути гранично доступними для громадян незалежно від рівня платоспроможності, що у практиці передбачає або їхню безкоштовність, або низьку ціну. В умовах ринку надання послуг на подібних умовах можливе лише тоді, коли бюджет держави або повністю або частково компенсує витрати організації. В даний час частина соціально значимих послуг, які надаються населенню, фінансується не лише бюджетними коштами державних позабюджетних

цільових фондів соціального страхування та забезпечення. Наприклад, витрати коштів на безкоштовні лікувально-медичні, профілактичні та консультаційні послуги установам охорони здоров'я компенсуються за рахунок коштів фондів обов'язкового медичного страхування [46].

Перехід до ринкової економіки супроводжувався появою в СКС не лише приватних комерційних, а й некомерційних організацій (недержавних соціальних установ). Частина компенсує свої витрати за рахунок благодійних коштів чи фондів (благодійні організації, недержавні соціальні служби та т.п., які надають певним верствам населення безкоштовні послуги).

У той же час, все більше організацій СКС, у тому числі некомерційних, здійснює компенсацію своїх витрат з реалізації та виробництва послуг за допомогою населення, тобто його доходів, пропонуючи свої послуги за певну оплату. Кошти цього населення можуть або частково або повністю компенсувати витрати певних організацій (і навіть можуть забезпечувати організаціям достатній рівень прибутковості). Ця особливість безпосередньо взаємопов'язана з виділенням у пропонованій типології економічних благ, створюваних у соціально-культурній сфері, комерційних та некомерційних послуг (товарів). Оцінюючи перспективи переходу нашої держави до сервісного суспільству, деякі автори вважають, що вона вже наприкінці минулого століття була готова вступити перейти цього етапу розвитку, якби досягла стабільності [63].

Наприкінці ХХ ст. ступінь розвиненості сфери послуг стала виступати критерієм економічного розвитку. Країна не зараховувалася до розвинених країн, якщо її ВВП частка послуг була менше ніж 60%. На початку 2000-х років у США на сферу послуг припадало приблизно 80% місць для робітників (у тому числі в цій сфері було понад 85% зайнятих кадрів (кваліфікації вищої), 74% ВВП. У ній же було зосереджено близько 40% виробничих фондів, які були основними. Аналогічні процеси відбувалися у Європі та у інших країнах. Так, у країнах ЄС на частку послуг припадало 63% ВВП і близько 62% зайнятого населення [64]. Крім того, багато галузей

виробництва послуг набуло ключового значення для економіки та її функціонування у довгостроковому плані, стали «локомотивами» науково-технічного та соціально-економічного розвитку країни. Мова в першу чергу йде про розвиток науки та наукового обслуговування, охорону здоров'я, різноманітних професійних послуг, зв'язку, інформаційного обслуговування тощо. Як і раніше важливу роль у економіці відіграють і традиційні галузі сфери послуг – торгівля, фінанси, особисті послуги тощо.

Специфіка початку ХХІ століття полягає в тому, що зростаючого значення як в економіці, так й в суспільстві набуває група абсолютно нових галузей [3, с. 13]. Виходить, що в економіці розвинених країн на перший план став виходити, так званий, «третинний сектор» (сектор послуг) по відношенню до «первинного» (галузі сільського господарства та видобувні галузі) та «вторинному» (галузі переробної промисловості). Зауважимо, що сама концепція трисекторної моделі економіки з'явилася в 1940 р. у роботі англійського економіста К. Кларка «Condition of economic Progress» [8]. Саме на той час ролі сфери послуг як самостійного сектори стали дуже помітними.

У цей час між секторами існував певний баланс з точки зору їх частки у ВВП. До кінця ХХ століття частка первинного і вторинного секторів у ВВП провідних країн світу стабілізувалася на рівні 30-32%, а зайнятості – трохи більше 25-30%. При цьому третинний сектор став займати у створенні ВВП 60% і більше (70% і більше у розвинених країнах) [21].

В нашій країні перехід на ринкові умови господарювання призвів до різкого переливу капіталу у сферу послуг, де окупність інвестицій відбувається значно швидше, – у торгівлю, громадське харчування, фінансові операції, операції з нерухомістю та ін. Подібна структура свідчить про слабкий розвиток інноваційних галузей економіки, у тому числі, у сфері послуг. Адже це є перешкодою для модернізації та подальшого розвитку нашої держави.

Крім того варто вказати, що в сфері послуг протягом останніх двох років спостерігаємо плавний рецесійний дрейф, і поки що не видно

передумов для перелому цього процесу. Єдиним важелем, здатним кардинально змінити ситуацію, можливо тільки відновлення купівельної спроможності населення. Однак при хронічному падінні реальних грошових доходів населення зробити це в найближчій перспективі дуже важко [14].

Негативні зміни останніх років у сфері надання послуг обумовлені цілою системою факторів, які можна об'єднати в три основні групи:

- фактори внутрішньої економічної політики, насамперед, структурні;
- фактори ділового циклу;
- геополітичні [24, с. 9].

При цьому найскладнішими є проблеми першої групи. В останні роки в нашій країні відбулося зниження внутрішнього попиту та, відповідно, темпи розвитку економіки сповільнилися. На дані процеси вплинуло, з одного боку, зниження динаміки інвестиційного попиту, обумовлене погіршенням інвестиційного клімату, погіршенням умов кредитування, а також геополітичними ризиками (повномасштабне вторгнення).

З іншого боку, відбувалося зниження об'ємів реальних доходів населення. Тим самим на зростання економіки практично перестає впливати один із найважливіших факторів, який протягом багатьох років підтримував її зріст. Багато в чому це зумовлено високою інфляцією, зростанням індексу споживчих цін, а також іншими процесами. Так, значне зниження частки послуг закладів культури обумовлено не лише низькими доходами населення, але також розривом між можливостями доступу до культурних цінностей (або інформаційних ресурсів) у великих культурних центрах та провінції.

В умовах нестабільної соціально-економічної ситуації уряд розробляє можливі сценарії розвитку країни. В даний час розроблено так звані, «базовий», «базовий+» та «цільовий» варіанти прогнозного сценарію [33, с. 385]. Перший передбачає збереження інерційних трендів під час виконання державних соціальних та зовнішньоекономічних зобов'язань. Другий варіант – «базовий+» – розглядає просування вітчизняної економіки до більш

сприятливих зовнішньоекономічних умов і ґрунтується на напрямі помірному зростання цін. У соціальній сфері цей варіант прогнозу прогнозує підвищення рівня життя населення на основі помірному збільшення соціальних зобов'язань держави та бізнесу. Третій варіант, цільовий, орієнтує на досягнення цільових показників соціально-економічного розвитку та вирішення завдань стратегічного планування. Передбачається у середньостроковій перспективі вихід вітчизняної економіки на лінію сталого зростання, темпами не нижче середньо світових, за одночасного забезпечення макроекономічної збалансованості.

Але і в ці сценарії вводяться коригування, що відображають можливе погіршення ситуації, взаємопов'язане з подальшим посиленням санкцій, появою нових ризиків. Незважаючи на складність процесів, що відбуваються, у прогнозних сценаріях закладено різноманітні механізми, що дозволяють подолати існуючі та виникаючі проблеми. При цьому для галузей соціальної сфери та сфери послуг розглядаються різні заходи, у тому числа, ринкового та неринкового характеру. До останніх належать:

- механізм регулювання цін, а також тарифів на послуги компаній сектора інфраструктури та інших галузей (послуг ЖКГ, послуг пасажирського транспорту та ін.);

- значні бюджетні витрати держави, спрямовані на розвиток галузей соціальної сфери [51].

Передбачається, що за рахунок запропонованих заходів економіка (у тому числі, і сфера послуг) зможе подолати спад і вийде на новий рівень розвитку. Водночас, не виключаються ризики, які можуть вплинути на рішення поставлених завдань у зазначений період. Інноваційна активність організацій сфери послуг (частка організацій, які здійснюють інновації) оцінюється так:

- всього – 8,8%, зв'язок – 14,2%;

- діяльність, яка пов'язана з використанням обчислювальної техніки та інформаційних технологій – 9,6%;

- наукові дослідження та розробки – 30,0 %;
- інші види послуг – 3,5% [74, р. 88].

Наприклад, розробкою та впровадженням маркетингових інновацій в довоєнний період займалися лише 1,7% фірм, причому більше половини з них – підприємства зв'язку [66]. Істотним фактором, що впливає на інноваційну активність організацій сфери послуг є ресурсна складова. Особливо важливо це для галузей, у яких домінують бюджетні організації (освіта, охорона здоров'я і т.д.). Аналіз факторів, що перешкоджають технологічним інноваціям, показує, що провідне значення серед економічних факторів має нестача фінансових ресурсів, у тому числі кількість власних коштів (16,6%) та обсяги фінансової підтримки зі сторони держави (11,2%). Також необхідно відзначити такі фактори, як:

- висока вартість нововведень (11,6),
- високий економічний ризик (6,6),
- низький попит нових послуг (4,8).

Серед внутрішніх чинників відзначають:

- низький інноваційний потенціал організації (5,8%),
- недоліки кваліфікованого персоналу (4,0%),
- нерозвинена інноваційна інфраструктура (3,5%),
- нормативно-правова база, що регулює дану діяльність (4,7%)
- та ряд інших [55, с. 55-56].

Таким чином, досліджуючи поняття та зміст соціально-культурної сфери варто розглядати її не лише в гуманітарній площині, але й з точки зору економіки й організаційно-управлінського аспекту її функціонування. Соціально-культурну сферу передбачає необхідність своєчасного вирішення наявних суперечностей між швидким техніко-технологічним розвитком суспільства й поступовим занепадом духовно-культурної складової сучасного людського життя, що, як наслідок, актуалізує її фундаментальну роль щодо реалізації імперативу виживання сучасної людини та людства в цілому. Соціально-культурна сфера створює необхідні передумови для

створення робочих місць, підвищення обсягів валового національного продукту, формує власні ринки, що володіють істотним інвестиційним потенціалом, здійснює безпосередній внесок до соціально-економічного розвитку суспільства та держави. За умов розвитку та ускладнення соціально-економічних взаємовідносин у вітчизняній національній економіці велику увагу варто приділяти формуванню ефективного механізму державного управління та регулювання соціально-культурною сферою, тому значну відповідальність за її розвиток має бути покладено на відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування.

1.2. Зарубіжний досвід регулювання соціально-культурної сфери

Нерівномірний розвиток різних галузей та загальне відставання соціально-культурної сфери за багатьма показниками від міжнародних стандартів, яке характерне для вітчизняного суспільства періоду його трансформації на рубежі ХХ-ХХІ ст., передбачає активне втручання у процес збереження культурного потенціалу суспільства, в т. ч. за допомогою сучасних технологій управління та регулювання. Але технологічне вирішення проблем у СКС, пов'язаних у т. ч. і з «перебудовою» ціннісного комплексу у суспільній свідомості людей, не можна обмежувати лише внутрішніми рамками управлінського процесу, їх слід розглядати в контексті загальних проблем державного соціального управління. Більшість зарубіжних країн ведуть невпинні пошуки на шляху будівництва держави соціального благополуччя, що розпочалося в ході реформ Нового курсу Ф. Рузвельта [56, с. 162].

Але до початку 1980-х років стали очевидними межі системи державного регулювання, що супроводжувалося різким зростанням числа зайнятих у бюрократичному апараті (тільки у США – у 25 разів за останні 50

років), політикою перерозподілу матеріальних благ від більш забезпечених груп до слабо захищених верств населення (в основному за рахунок податкової політики), зростанням бюджетного дефіциту внаслідок перекосу на користь громадського сектора (до 60% всіх державних витрат у країнах, що розвиваються, йдуть на фінансування соціальних програм), зниженням конкуренції у сфері державного регулювання [68, с. 33-34].

Державами, що наголосили на необхідність державного регулювання соціально-культурної сфери, в першу чергу, стали такі високорозвинені країни такі як: Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та інші. Варто коротко зупинитися на досвід саме цих країн на рівні державного регулювання в сфері соціально-культурного розвитку.

Досвід Німеччини свідчить, що не існує такого центрального органу управління сферою соціально-культурного розвитку, як міністерство культури. Тому, всі без виключення питання щодо культурної сфери вирішуються незалежними структурами (відділами культури), що створюються на місцевому управлінському рівні.

Щодо Франції то досвід цієї країни свідчить про культурне спонсорство та запровадження податкових пільг, що полягає у наступному: для компаній, що брали участь у спонсорстві податкова знижка з податку на прибуток встановлюється в розмірі 60% від суми пожертви, однак не більше 0,5% від доходу компанії; для фізичних осіб: податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб встановлюють в розмірі 66% від пожертви, однак не більше 20% від персонального доходу такої особи [46].

В Італії набуває обертів державне регулювання СКС, що полягає в помітному інтересі щодо спонсорства в соціально-культурній сфері. Прийняття нового кодексу щодо державних робіт певним чином призводить до спрощення процедури спонсорства на користь культурної спадщини. Встановлення та поширення нових процедур стануть можливими лише завдяки встановленню та дотриманню прозорому розміщенню звітів на відповідних веб-сайтах.

Держава запроваджує такі норми, що всі бажаючі компанії можуть отримувати дозволи на діяльність в СКС за умови, що вони внесуть встановлений фінансовий внесок у надання культурних послуг, запланувавши інтеграцію культурної інфраструктури й послуг. Відсоток інфраструктурних інвестицій громадських робіт може наповнювати фонд, покликаний підтримувати культурні заходи на місцевому рівні [46].

Іспанія дотримується встановлених правил щодо наповнення відповідних фондів, що створюються та наповнюються від 1,5% культурного податку та підпорядковуються водночас Міністерству інфраструктури та Міністерству культури. В Іспанії також існують й відповідні Національні плани щодо спадщини, що мають на меті встановлення та дотримання пріоритетів та критеріїв втручання (наприклад, культурні ландшафти чи індустріальна спадщина) [46]. Тому, наповнення таких фондів від 1,5% податку перетворилося на надзвичайно важливу умову для розроблення стратегічних планів збереження й реставрації наявних соборів, замків, театрів та музеїв по всій країні, адже існує чітка вимога щодо інвестування в місця, розміщені поблизу громадської інфраструктури [37].

Варто згадати й Італію, в якій, відповідно до закону № 717/1949 встановлено норму виділення 2% вартості загальних громадських робіт з післявоєнної реконструкції на прикрашання нових споруд творами мистецтва [46]. Вказаний закон – це ефективний інструмент просування культури й мистецтва, а також механізм створення відповідних умов та можливостей працевлаштування митцям. Митці самі обираються на підставі відкритих процедур відбору.

Закон також встановлює можливості передання відповідальності місцевій владі за підтримки належного рівня мистецької освіти. Відповідні зобов'язання можуть бути визначені в якості частини угоди між державою й регіонами; неспроможність виконувати покладені на них зобов'язання будуть стояти на заваді отримання відповідних обсягів державного фінансування. Закон встановлює керуючі принципи управління культурними центрами й

мінімального рівня послуг, який має забезпечуватися цими центрами, аби бути кваліфікованим в якості об'єкта культурної інфраструктури. Питання юридичної особи культурного центру, їх діяльність і фінансування мають стати предметом дискусії між місцевою владою та Міністерством із залученням відповідних стейкхолдерів [46].

Спроби типологізації національних варіантів держави добробуту привели англійських дослідників М. Ферніса та Т. Тілтова до ідеї зіставлення рівня соціальних витрат у різних країнах та виділення трьох типів держав – з високим, середнім та низьким рівнем витрат [40, с. 66-67].

До першого типу належить Швеція – «держава соціальної рівноваги», де переважає принцип перерозподілу відповідно до потреб і де досягнення ще більшої рівності офіційно декларуються довгостроковою метою.

До другого типу належить Великобританія – «держава соціального страхування», де практикується принцип надання мінімуму матеріальних благ нужденним: незалежно від трудового стажу, професійного статусу тощо.

США представляють третій тип – «позитивну державу», у якій будь-які соціальні витрати спрямовані на зміцнення ринкової системи, забезпечуючи соціальне страхування як працюючим, так і непрацюючим людям [34, с. 67].

Наявні думки більшості дослідників щодо необхідності вирівнювання ситуації, що склалася в більшості зарубіжних країн, зводяться до наступних:

- збереження традиційних форм державного втручання у соціальну сферу (соціал-демократи та ліберал-реформатори);
- обмеження функцій держави інституційними рамками для розвитку активності самих людей (консерватори та монетаристи, тетчеристи та рейганісти) [2].

Прихильником другого підходу є соціолог М. Крозьє. Він вважає, що «держава будь-якого типу паралізована фінансовою та політичною девіацією, і виконуватиме свою місію вона зможе, якщо стане помірною державою, яка не командує виходячи з абстрактного загального інтересу, а сприяє

виникненню більш конкретних форм загального інтересу, навколо якого об'єднуються громадяни» [4, с. 6].

Головними напрямками змін, пов'язаних з другим підходом, сформульованих американськими вченими Д. Осборном та П. Пластріком, є:

- децентралізація влади та передача відповідальності на нижні рівні державного управління (це спосіб загострення конкуренції між різними державними відомствами та політиками);

- орієнтація на споживача та встановлення чітких стандартів на обслуговування;

- скорочення бюджетних видатків на виробництво послуг, у т. ч. шляхом використання маркетингових механізмів та укладання підрядів на надання послуг приватним компаніям у рамках контрактної системи (форма приватно-державного підприємництва);

- приватизація та корпоратизація діяльності;

- конкуренція та руйнування засад монополізму з боку державних структур [73].

Приватизація визнана головним механізмом загострення конкуренції для збереження постійної рівноваги між попитом та пропозицією та залежить від обсягів організаційних витрат, ступеня включення приватного сектора до вирішення соціальних задач. Головні цілі приватизації – це «подолання неефективності у державному наданні благ та скорочення витрат, посилення нагляду антимонопольного комітету за якістю та кількістю послуг, що надаються, а також загальне скорочення ролі держави та підрив монополізму державних органів у суспільстві» [73].

В нашій державі орієнтація на виживання, порятунк, збереження вимагають дещо іншого підходу, ніж у благополучному та процвітаючому суспільстві. Тому маємо враховуватися і задіяти ті фактори, які здатні забезпечити швидкий вихід із кризи та прискорений (порівняно з іншими країнами) соціально-економічний та духовний розвиток суспільства.

Такі фактори є, але їх використання гальмується давно сформованими стереотипами, традиціями, звичаями, звичками, які слід будь-що подолати. Самі фактори ефективності управління та регулювання вимагають до себе системного підходу, певної логіки та послідовності, «ланцюгової» взаємної пов'язаності один з одним. Наскільки не здавалася б парадоксальною думка, але головним чинником вирішення всіх наших проблем виступає саме управління, яке тільки й може ввести в дію безліч інших факторів і надати їм раціональність та ефективність. Надзавдання бачиться також у тому, щоб змінити ставлення до управління, привернути до нього увагу суспільства та почати активно працювати з його вдосконаленням.

Тільки надавши управлінню «випереджальний стан», може виникнути надія те що, що воно «потягне» у себе суспільство. «Випереджальний стан» управління означає, що у всіх його системах та суб'єктах широко використовується сучасна наукова думка, прийнятий вільний творчий пошук оптимальних управлінських рішень, зосереджені найбільш підготовлені фахівці з різних галузей управління, йде відкрите порівняння результатів управління із суспільними потребами, управління служить інтересам суспільства та просуває його розвиток [62, с. 58]. Такому стану управління мають бути притаманні такі риси:

- постійний облік в управлінських рішеннях та діях реальних можливостей та конкретних об'єктивних умов й суб'єктивного фактора, суб'єктів та об'єктів управління, динаміки та тенденцій їх зміни;

- активна орієнтація на використання найбільш прогресивних, зарекомендованих світовою практикою та застосовних у вітчизняній дійсності методів, форм, механізмів та ресурсів вирішення найважливіших проблем життєдіяльності людей;

- тісна взаємодія наукової думки та управлінської практики, розвинена загальна експертиза важливих управлінських рішень, підтримка підготовленості персоналу управління на рівні сучасного суспільного знання;

- відкритість та сприйнятливість до нових джерел та ресурсів управління, здатність своєчасно освоювати прогресивні механізми та способи вирішення управлінські проблеми;

- гнучкість та адаптаційність управлінських елементів та їх взаємозв'язків, внутрішня здатність самовдосконалення [54].

Слід сказати, що у самому управлінні, якщо розглядати його як системну єдність державного управління, місцевого самоврядування, менеджменту та громадського управління, тобто інституційних видів управління, є багато факторів удосконалення управління:

- територіальний фактор, що передбачає розумне розміщення суб'єктів та об'єктів управління на відповідній території;

- соціальний фактор, пов'язаний із зміцненням взаємодії інтересів суб'єктів та об'єктів управління, з поглибленням демократизму функціонування суб'єктів управління, з використанням соціально-політичних методів управління та з багатьма іншими можливостями;

- технічний фактор, спрямований на оволодіння новими технічними та технологічними засобами, створення інформаційних систем управління, посилення комунікаційної взаємодії між усіма суб'єктами управління;

- організаційний фактор, спричинений високою динамікою організаційних взаємовідносин та актуальністю безперервної зміни організаційних елементів під впливом економічних, соціальних та духовних новацій;

- правовий фактор, що дозволяє впорядкувати за допомогою правового регулювання та виконання відповідних норм поведінки та діяльності учасників управлінських процесів та взаємовідносин, а також їхня взаємодія;

- кадровий фактор, зумовлений необхідністю залучення до управлінської діяльності висококваліфікованих фахівців та їхнього постійного розвитку [49, с. 70-71].

Йдеться про те, що сама сфера управління в суспільстві має знаходитися на «висоті», з якої справді можна посилати актуальні,

раціональні та ефективні керуючі дії. Саме така висота створює передумови для використання в управлінні перерахованих вище факторів, які у своєму потенціалі залежать від нього та потребують його підтримки [46].

Моделі державної підтримки сектору культури, проаналізовані Г. Хілманом-Чартраном та К. Мак-Кохі у вигляді держави-помічника, патрона, архітектора, інженера, розкривають не тільки методи та масштаби фінансової підтримки, але і залежність сектора, що виникає при цьому від політичних цілей уряду. Ці моделі перегукуються із наведеною раніше типологією соціальних держав [47, с. 97].

Сучасну модель управління соціально-культурною сферою, крім обліку адаптованості різних верств населення до ринку, відрізняють дві обставини. Перша – така модель повинна припускати в якості суб'єктів управління соціально-культурною сферою не тільки державу, а й різні структури громадянського суспільства, що формується. І друга – вона покликана поєднувати у собі державні, колективні та приватні засади диференціації форм власності на об'єктів культури [44, с. 287].

Для розширення кола суб'єктів культурної політики необхідно створити умови для підтримки різноманітних ініціатив громадських організацій, фірм, установ культури, окремих осіб. Важливо розширити можливості участі у розвитку соціально-культурної сфери. Така модель управління СКС забезпечить вирішення ключових завдань суспільства не лише в обстановці структурної кризи, а й в умовах стабілізації країни. У деяких публікаціях, пов'язаних із критичним аналізом реформ, що відбуваються в нашій державі, висловлюється припущення про прагнення до створення мобілізаційної моделі управління країною, атрибутами якої є однопартійна система та «технічний уряд», орієнтованої на досягнення цілей будь-якою ціною, часом за рахунок диктату політики щодо економіки [46]. Цим нібито пояснюється скорочення (ліквідація) останнім часом галузевих органів управління, створення укрупнених відомчих органів, посилення централізації влади тощо.

Але якщо розглядати ці процеси з точки зору вищерозглянутої необхідності скорочення ролі держави у регулюванні суспільного життя, зняття адміністративних бар'єрів та тиску на бізнес, то наш уряд йде шляхом найрозвиненіших держав, які вирішують проблеми надзвичайного зростання бюрократизації тими самими методами та способами.

У той же час специфіка кожної галузі, тим більше соціальної орієнтації, потребує вирішення завдань не лише загальними методами реформування, а й з урахуванням «галузевих проблем», наприклад у соціально-культурній сфері – доступності культурних досягнень людства всім верствам населення, широкої можливості професійної та аматорської творчості в країні. Конкретний аналіз перспектив розвитку СКС, можливостей її ресурсного забезпечення неприпустимий у відриві від обліку стану справ в економіці: тут очевидний взаємозв'язок між економікою та соціально-культурною сферою [25, с. 158]. Стратегія розвитку, виражена у соціальній та культурній політиці, має спиратися на принципи глибокої інтеграції соціальної та економічної стратегії.

Проте важливим вже на стадії розробки моделі управління СКС задати оптимальні параметри її функціонування, оскільки це дозволить виробити відповідну ідеологію соціально-культурного розвитку суспільства. В цьому випадку нові соціальні проблеми, при всій їх складності та новизні, не застануть державу зненацька: модель дозволить плавно перейти від необхідності термінового реагування на загострення в соціально-культурній сфері колізії – до прогнозування та прийняття випереджаючих рішень [19].

Таким чином, досягнення оптимальних параметрів розвитку соціально-культурної сфери в найближчому майбутньому і з урахуванням її сучасного стану неможливо без управлінських перетворень у системі фінансування, у правовому та організаційно-інституційному полі, у реструктуризації та програмному управлінні. Перетворення системи фінансування взаємопов'язане з нормалізацією економічних умов функціонування організацій та установ. Необхідно чітко визначити зобов'язання держави

щодо забезпечення доступності культурних благ та збалансувати ці зобов'язання з реальними фінансовими потоками. Зобов'язання повинні бути специфіковані в нормативах та стандартах, що визначають переліки та обсяги платних та безкоштовних послуг, що надаються населенню, розміри гарантованих державою витрат. Досвід реформ у країнах із розвинутою ринковою економікою показує, що необхідною умовою успішності ринкових реформ у соціально-культурній сфері є високий рівень адміністративної спроможності відповідних органів влади та найвищий рівень державної дисципліни. Без цього введення елементів ринку обертається ослабленням механізмів регулювання виробництва соціальних благ і завдає шкоди державі в цілому, та слабо захищеним верствам населення.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

2.1. Особливості функціонування державного сектору соціально-культурної сфери

Характер взаємозв'язку соціально-культурної сфери та держави завжди був у науковому світі дискусійним предметом. У більшості культурологічних, філософських дослідженнях домінує думка, згідно якої культура одночасно відчуває у собі суспільні зміни та їх вплив, і несе за них відповідальність, оскільки докорінні перетворення в суспільстві та державі ґрунтовні настільки, наскільки вони втілюються у культурі й, навпаки, зміни у культурі ґрунтовні настільки, наскільки вони втілюються у «фундаменті» життєдіяльності держави та суспільства.

Необхідність державної підтримки виробництва та споживання культурних благ та послуг (рис. 2.1) можна пояснити в рамках загальної концепція «мериторних благ». Її автор, Річард А. Масгрейв, називав мериторними ті блага, справжня цінність яких споживачам невідома та попит на які з боку приватних осіб відстає від «бажань суспільства». Тому держава опікується цими корисними для суспільства блага за допомогою бюджетних дотацій виробникам, що спонукає індивідуумів до збільшення споживання, тобто культурна діяльність повністю підпадає під «мериторну опіку держави» [5, с. 38-39].

Варто вказати, що дієвому розподілу ресурсів перешкоджає та інформаційна асиметрія, що виникає над ринком СКС. Якщо йдеться про послуги освіти, охорони здоров'я, культури, повнота інформації є мало ймовірною, ніж під час купівлі-продажу однорідної стандартизованої

промислової продукції з обмеженим набором вимірних об'єктивно корисних якостей.

Досконала конкуренція передбачає повну поінформованість усіх учасників ринкових угод щодо властивості товару, умови виробництва та його споживання, а також у якому стані перебуває ринок. Чим складніше об'єкт обміну, чим більше індивідуалізовані його корисні властивості, ніж довші прояви корисного ефекту, тим менш реалістичним є це припущення. З розширенням та структурним ускладненням СКС вплив розглянутих факторів посилюється, а відповідно збільшується державне втручання в її розвиток.

Втручання держави виражається як у безпосередньому виробництві послуг у рамках державного сектора, так і значно більшою мірою в формуванні соціально-культурної політики та різних непрямих і прямих методів регулювання [6, с. 82].

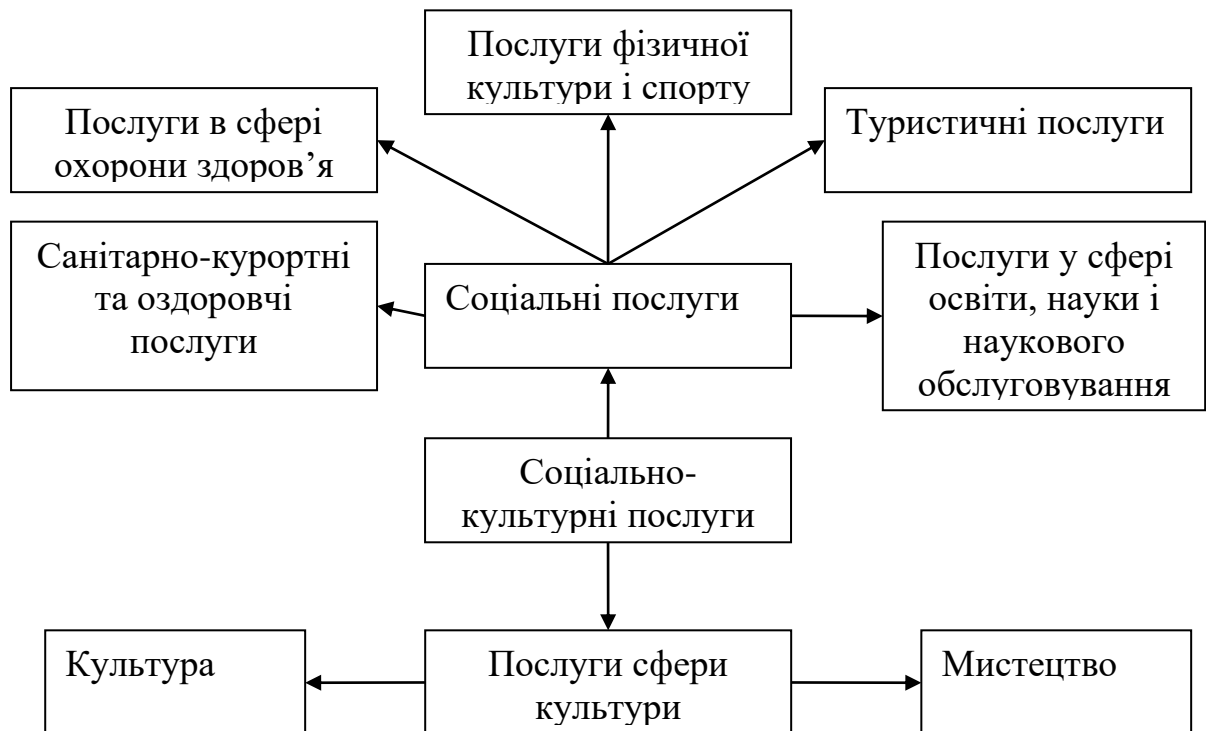

Рис. 2.1. Види соціально-культурних послуг

Вітчизняний та зарубіжний досвід у сфері державного регулювання соціально-культурної сфери показує, що можливі чотири основні ролі

держави щодо мистецтва, культури (типологія Х. Чартранда і С. Мак-Кафі (1985 р.) [14]; критерій – роль держави, обумовлена політичними традиціями.):

1. «Архітектор» – допомога СКС із боку держави є частиною програми добробуту всього суспільства та його підвищення. В основі цієї політики лежать швидше стандарти суспільства, ніж стандарти професійного середовища соціально-культурної сфери. Сама підтримка виражається виключно у довгостроковому прямому державному фінансуванні. Приклад «архітектора» – Франція. Підтримує архітектор соціально-культурну сферу через свої урядові організації – міністерства або через відділи культури. Про субсидії, їх розміри та їх адресність рішення приймають урядові чиновники. Фінансує архітектор соціально-культурну сферу відповідно до вироблених соціальних стандартів.

2. «Інженер» – означає, що держава розпоряджається та володіє засобами художньої творчості та здійснює культурну діяльність. Наприклад, вона підтримує мистецтво, яке відповідає політичним цілям та стандартам, які хоче побачити. Прикладом такої державної політики є колишній Радянський Союз [13, с. 157].

3. «Помічник» – держава концентрує увагу на підтримці, розвитку різноманітності як у некомерційній професійній, так і аматорській творчості, досягаючи вказаного підтримкою культурної діяльності загалом, а не якихось окремих стилів, напрямків. Джерела фінансування у цьому випадку різноманітні, а роль уряду полягає лише у заохоченні цієї різноманітності всіма. Класичний приклад «помічника» – державна підтримка культури у США.

4. «Патрон» – коли держава концентрує свою увагу більше на тому, щоб забезпечити стандарти професійної творчості та діяльності. Наприклад, вона заохочує художню майстерність за допомогою стипендій і бере більш активну участь у культурному житті, ніж «помічник» [19].

Кожна держава тією чи іншою мірою відіграє кожен з даних ролей. Але, в кожній країні, через традиції культурного та політичного життя, виробляється певний характер та стиль державного регулювання у СКС, властивий цьому суспільству. Розмова може йти про акценти на конкретному наборі процедур і механізмів, неабияким ступенем умовності можна назвати «роль». Тим не менш, ці акценти можуть зміщуватися залежно від ситуації економічної, становища політичного (зовнішнього, внутрішнього) [21, с. 47].

В даний час в науковій літературі до інструментарію державного регулювання прийнято відносити:

- адміністративне регулювання;
- правове регулювання;
- пряме економічне регулювання;
- непряме економічне регулювання [28].

Адміністративне регулювання проводиться шляхом квотування та ліцензування, контролю за доходами та цінами, облікових відсотків, курсами валют та ін. Дані методи державного регулювання мають силу наказу і зазвичай не спираються на стимули та економічні інтереси. Крім того, адміністрування в соціально-культурній сфері – є різновидом публічного адміністрування, сукупністю функцій, що здійснюються державними органами влади з метою здійснення управління освітою, наукою, культурою, охороною здоров'я та соціальним захистом населення України, фізкультурою та спортом, спрямованих на належне забезпечення соціально-культурних прав і свобод громадян.

Після здобуття незалежності в нашій державі було створено власну систему владних органів, в якій виконавчі органи влади в соціально-культурній сфері посідають чільне місце. Система вказаних органів не є сталою, про що свідчать численні та тривалі зміни в соціально-культурній сфері. На сьогодні система виконавчих органів влади в соціально-культурній сфері представлена:

- Міністерством культури України;

- Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України;
- Міністерством охорони здоров'я України;
- Міністерством соціальної політики України [37].

Крім того, окремі повноваженнями вказаної сфери представлені у:

- Державному агентстві України з питань кіно;
- Державній службі інтелектуальної власності України;
- Державній службі молоді та спорту України;
- Державній інспекції України з питань праці;
- Державній службі з питань інвалідів та ветеранів України;
- Державній службі України з лікарських засобів;
- Державному агентстві з питань науки, інновацій та інформатизації

України;

- Державному комітету телебачення і радіомовлення України;
- Державній службі України з контролю за наркотиками;
- Державній інспекції навчальних закладів України [41, с. 10-11].

На місцевому (регіональному) рівні адміністративне регулювання соціально-культурної сфери здійснюється обласними державними адміністраціями, до структур яких переважним чином входять територіальні підрозділи вищевказаних центральних органів виконавчої влади, повноваження яких в сфері соціально-культурного розвитку територій представлені:

- розробкою проектів соціального розвитку;
- складанням необхідних для управління соціально-культурного розвитку відповідної території балансів трудових, матеріально-фінансових ресурсів тощо [50, с. 54].

Іншими словами, крім підрозділів апарату обласних державних адміністрацій, до їх структури входять управління, відділи та інші структурні підрозділи за зазначеними напрямками діяльності відповідних центральних органів виконавчої влади, представлені:

- головними управліннями (управліннями) соціального захисту населення;
- управліннями охорони здоров'я;
- управліннями культури;
- управліннями освіти і науки, молоді та спорту [52].

Зміст, характер та особливості відповідних методів діяльності державних органів у соціально-культурній сфері мають власні особливості. Місцеві органи влади переважним чином застосовують методи переконання, загального організаційного, рекомендаційного й стимулювального характеру, творчого спонукання, матеріального та морального заохочення тощо. Отже, адміністративне регулювання є складною та динамічною сферою публічного адміністрування, без якої неможливим є існування цивілізованої європейської держави.

Правове регулювання розвивається у межах цивільного (господарського) законодавства у системі правил і норм. Правове регулювання у соціально-культурній сфері здійснюється шляхом прийняття відповідних нормативно-правових та індивідуальних актів управління, укладання адміністративних договорів й здійснення відповідних організаційних заходів, спрямованих на їхнє виконання. Законодавство в цій сфері здійснює забезпечення естетичного й морального, культурного та духовного виховання особи, охорону здоров'я, навчання, соціального захисту, в тому числі під час чергового етапу реформування в державі (рис. 2.2) [54].

Економічне пряме регулювання носить максимальний адресний характер і виробляється у формах безповоротного цільового фінансування територій, організацій, секторів. Цільове фінансування здійснюється як у формі прямого субсидування (допомоги, дотації, доплати із спеціальних позабюджетних та бюджетних фондів різних рівнів), і у формі пільгового кредитування.

Економічне опосередковане регулювання зазвичай носить безадресний та автоматичний характер і розраховує на широке використання податкових важелів, кредитно-грошової, валютної, зовнішньоекономічної (зокрема митно-тарифної) політики. Експерти заходу трактують непряме економічне регулювання в більше широкому значенні, й включають до нього заходи щодо створення середовища, званого конкурентним.

Конкретна форма регулювання держави залежить від акценту на тих чи інших важелях. Проаналізуємо докладніше методи, і форми державного регулювання СКС, специфіку державної участі в нашій державі, а також за кордоном [61, с. 50-51].

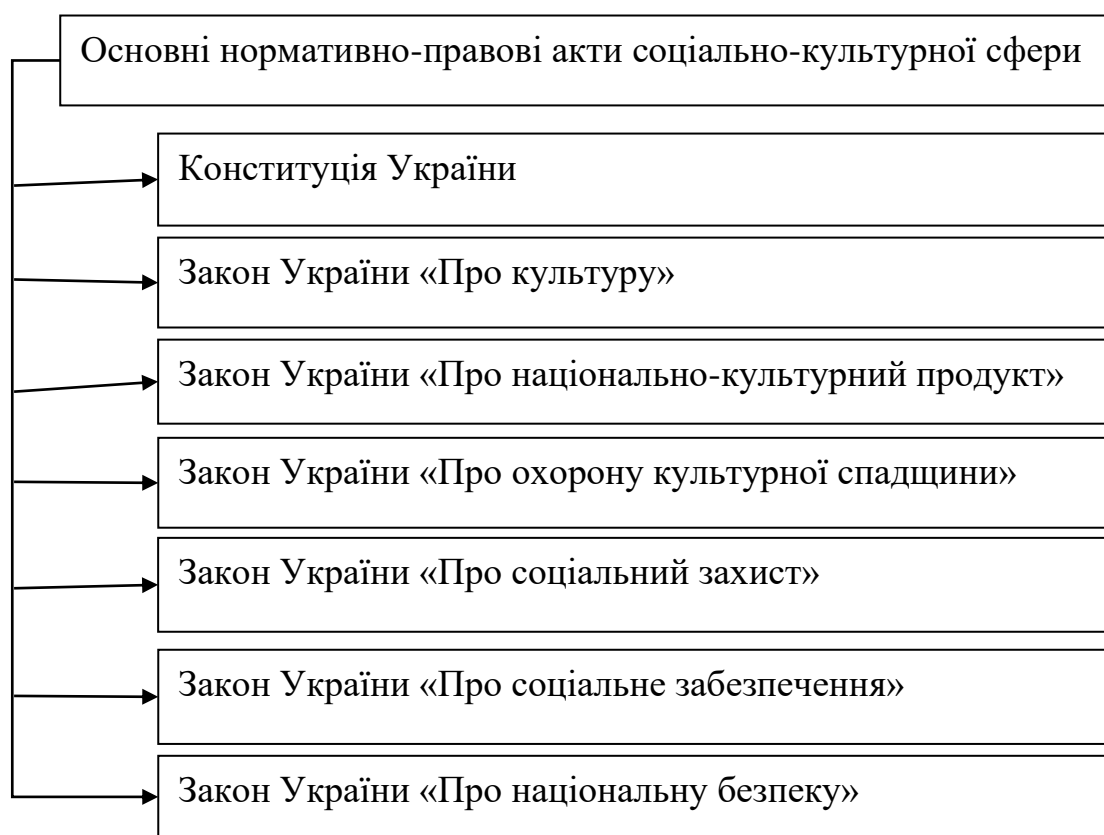

Рис. 2.2. Законодавство соціально-культурної сфери

Важливим напрямом у законодавстві є відображення специфіки та проблем соціально-культурної сфери в інших законодавчих актах. Це питання діяльності організацій та установ соціально-культурної діяльності, охорони та збереження культурної спадщини, соціального забезпечення

працівників соціально-культурної сфери та ін. Поряд з цим, відбувається пошук у галузі законотворчості у СКС. Унікальним є кожен регіон, він має тільки йому властиві специфічні умови, ресурси та становище в державі [62].

Різноманітність культурного та інтелектуального потенціалу регіонів передбачає безліч векторів та варіантів розвитку в соціально-культурній сфері, і робить власні правові ініціативи, відображаючи свої ідеали та орієнтири суспільного розвитку, перетворюючи їх на життєво необхідних. Регіони, нещодавно позбавлені власних механізмів управління стали суб'єктами правового регулювання.

У соціально-культурній сфері досить широко застосовуються адміністративні методи регулювання шляхом ліцензування окремих видів соціально-культурної діяльності (гральний та ігровий бізнес, кіно- та відео бізнес, туризм, освітня діяльність тощо). Крім цього, держава здійснює регулювання цін на певні види послуг державних та муніципальних установ в соціально-культурній сфері [72, с. 72].

За останні роки відбувається локалізація соціально-культурного розвитку, яка у свою чергу збільшує соціальну та культурну диференціацію мешканців різних куточків країни та стає фактором ослаблення державності. У цей же час інтенсивно руйнуються відносини, що діяли протягом тривалого часу, які забезпечували територіальну цілісність та керованість розвитком країни.

Розмивання вертикальних господарських та управлінських взаємозв'язків вимагає пошуку нових інтеграційних механізмів, які дозволять зберегти цілісність держави та посилять потенціал її розвитку. Одним із таких механізмів є культурна політика держави з її системою цілей, інструментів та засобів реалізації.

У державі, де дуже відчутні відцентрові тенденції протікає ряд інших надзвичайно важливих процесів у соціальній, а також економічній сферах, в яких проживають народи, що характеризуються відмінностями не тільки в конфесійному плані, але в самому способі життя, який до того ж різко

змінюється під впливом соціально-економічних змін – в такій державі дуже важко проводити культурну політику, яка повинна бути єдиною. Водночас у такій ситуації тільки держава здатна забезпечити збереження накопиченого культурного потенціалу, рівність можливостей та умов культурного розвитку громадян, підтримку інновацій, які забезпечують зростання культурного потенціалу суспільства.

Одним із нових явищ сучасного суспільного життя стає соціальне партнерство бізнесу, суспільства та влади, що виступає як найважливіший інструмент вирішення соціальних проблем та побудови в країні цивілізованого громадянського суспільства. Створення умов для розвитку зазначеної системи партнерських взаємовідносин у соціально-культурній сфері є одним із пріоритетних напрямків діяльності у цій галузі національної економіки [11, с. 43].

Ще один важливий напрямок – використання об'єктів культурної спадщини у державно-приватному партнерстві, в рамках якого розглядаються питання збереження культурних пам'яток та створення відповідних інфраструктур для обслуговування туристичних потоків, а також відтворення міжрегіональних центрів реставрації на основі реставраційних підприємств, що ще збереглися.

Також намітилася тенденція до розвитку корпоративної благодійності бізнесу. Серед великих компаній, здійснюються соціальні програми та інвестиції у культурні проекти. Фінансуючи соціальні програми, такі компанії роблять важливий внесок у розвиток культури, сприяють збереженню культурних історичних пам'яток, які допомагають розвиватися установам соціально-культурної сфери та вирішувати проблеми підготовки кадрів для галузі [15, с. 67]. Серед першочергових заходів, спрямованих на підтримку культури бізнесом, має стати розробка законодавчих та податкових механізмів стимулювання приватного капіталу, що залучається для підтримки установ соціально-культурного комплексу, збереження національного культурного надбання.

На нашу думку, існує гостра необхідність створити спеціальний орган з підтримки державно-приватного партнерства, який має стати сполучною ланкою між державою та бізнесом. Важливими напрямками також мають бути потреби розвитку інвестиційних фондів під різноманітні культурні проекти як на державному, так й на регіональному рівні, що дозволить ефективно фінансувати концесійні проекти в культурній сфері. Вся сукупність досліджень свідчатиме про об'єктивні тенденції модернізації економічного розвитку, що виражатиметься через розвиток нових інститутів взаємодії держави і приватного підприємництва. Одночасно з тим можемо вивести найбільш загальні функціональні обв'язки спеціального органу щодо підтримки та розвитку державно-приватного партнерства представлених:

- координацією відповідних дій державних органів, що беруть участь у підготовці проектів державно-приватного партнерства та прийнятті рішень з питань їхньої реалізації;
- участю в фінансуванні підготовки проекту;
- методологічною підтримкою учасників проектів державно-приватного партнерства щодо питань управління й фінансування;
- експертною участю в розробці законодавства щодо державно-приватного партнерства;
- експертним аналізом планованих проектів державно-приватного партнерства [19].

На практиці державно-приватне партнерство в соціально-культурній у сфері має реалізовуватися в контексті розвитку механізмів участі різного роду некомерційних організацій у наданні суспільних послуг, що передбачатиме здійснення часткової передачі зобов'язань і ресурсів від бюджетного сектора недержавним некомерційним організаціям.

На сьогодні сектор недержавних некомерційних організацій характеризується невеликими у порівнянні з розвиненими країнами розмірами, низьким рівнем впливовості та низьким суспільним значенням. Разом з тим вдосконалення інституційних умов функціонування

некомерційних організацій належить до найважливіших напрямків розвитку сучасних інститутів громадянського суспільства [23].

Іншим центральним завданням, пов'язаним з розвитком названого напрями діяльності, є створення широкого інформаційного поля, яке висвітлюватиме процеси соціального партнерства в державі. Необхідно ініціювати у засобах масової інформації компанію з поширення позитивного досвіду та висвітлення кращих зразків співпраці бізнесу та культури, обговорення проблем та перспектив підтримки соціально-культурного комплексу із боку приватного сектора [28].

Таким чином, останніми роками відбувається локалізація соціально-культурного розвитку, що збільшує соціально-культурну диференціацію жителів різних кінців країни і стає чинником ослаблення загального рівня державності. В цей час інтенсивно руйнувалися діючі протягом тривалого часу системи взаємовідносин, що забезпечують територіальну цілісність та керованість розвитком країни. Розмивання вертикальних господарських та управлінських зв'язків вимагає пошуку нових інтеграційних механізмів, які дозволять зберегти цілісність держави та посилять потенціал її розвитку. Одним із таких механізмів є соціально-культурна політика держави з її системою цілей, засобів та інструментів реалізації. У державі, де дуже відчутні відцентрові тенденції та протікає низка інших надзвичайно динамічних процесів у соціальній та економічній сферах, де проживають народи, характеризуються відмінностями у конфесійному плані, а й у самому способі життя, який до того ж різко змінюється під впливом соціально-економічних змін – у такій державі вкрай важко проводити єдину соціально-культурну політику. Водночас у такій ситуації тільки держава здатна забезпечити збереження накопиченого культурного потенціалу, рівність можливостей та умов культурного розвитку громадян, підтримку інновацій, які забезпечують зростання культурного потенціалу суспільства.

2.2. Основні методи управління та регулювання соціально-культурною сферою

Методи управління соціально-культурної діяльності – це «шляхи та способи досягнення поставлених цілей працівниками соціально-культурних установ та громадським активом» [12, с. 58]. Установи соціально-культурної сфери у своїй управлінській діяльності використовують різні інноваційні методи управління, спрямовані на вдосконалення організації дозвілля, задоволення інтересів та потреб населення, отримання прибутку. Як показав час, у ринкових умовах «установи соціально-культурної сфери зможуть ефективніше функціонувати, якщо активніше використовуватимуть інноваційні методи в управлінській діяльності, удосконалювати свою систему управління» [19].

Усі методи управління соціально-культурною сферою можна класифікувати за різними критеріями. Багато авторів поділяють методи управління на економічні, адміністративні, організаційні. Одним з критеріїв є критерій застосування методів у різних науках. Щодо соціально-культурної сфери вказана класифікація в науковій літературі розглянута недостатньо.

Адміністративні методи знаходять власне вираження під час здійснення суб'єктами управління владного забезпечення належної поведінки об'єктів, тобто суб'єкти управління приймають управлінські рішення обов'язкові для адресатів управління (рис. 2.3) [20].

Економічні методи – є способами економічного чи непрямого впливу з боку суб'єктів управління на відповідні об'єкти управління. В систему економічних методів входять практично всі важелі механізму господарювання: ціна, кредит, фінанси, прибуток, економічні стимули (заробітна плата, премії, тощо) податки, бюджет, плани. Головним під час цього є те, що з їх допомогою суб'єкт досягає належної «поведінки» об'єкту

шляхом впливу на його матеріальні інтереси, тобто опосередковано (на відміну від способів прямого владного впливу) [71, с. 59].

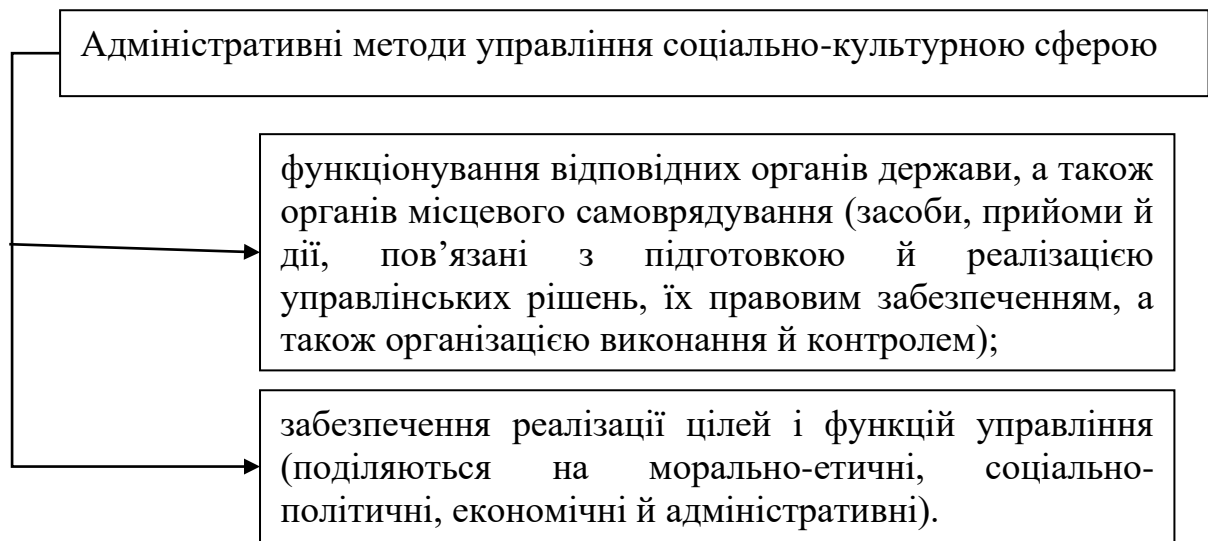

Рис. 2.3. Адміністративні методи управління соціально-культурною сферою

Найчастіше стимулюючі засоби зводять до економічних (наприклад, матеріального заохочення, надання пільг тощо). Однак варто наголосити, що основну роль в теперішніх умовах відіграє саме фінансовий бік питання ефективного функціонування соціально-культурної сфери. Відповідно до норм чинного законодавства України, джерела фінансування соціально-культурної сфери представлені:

- коштами державного та місцевих бюджетів;
- коштами, що надходять від господарської діяльності, надання платних послуг;
- коштами, одержаними за роботи (послуги), виконані закладом культури на замовлення підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- доходами від реалізації продукції майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

– грантів, благодійних внесків, добровільних пожертвувань, грошових внесків, матеріальних цінностей, одержаних від фізичних і юридичних осіб, зокрема іноземних;

– коштами, отриманими державними та комунальними закладами культури як відсотки на залишок власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти на рахунках, відкритих у банках державного сектору;

– іншими не забороненими законодавством джерелами [58].

Сьогодні фінансове забезпечення культури майже повністю залежить від бюджетних асигнувань, яке проводиться не в належному обсязі, що призводить до знищення культури.

Організаційно-розпорядчі методи – це сукупність засобів і прийомів прямого керуючого впливу на організаційні відносини між працівниками в процесі функціонування системи (виробництва, надання послуг) з метою керування її стану у відповідності до умов, що змінюються (рис. 2.4) [63].

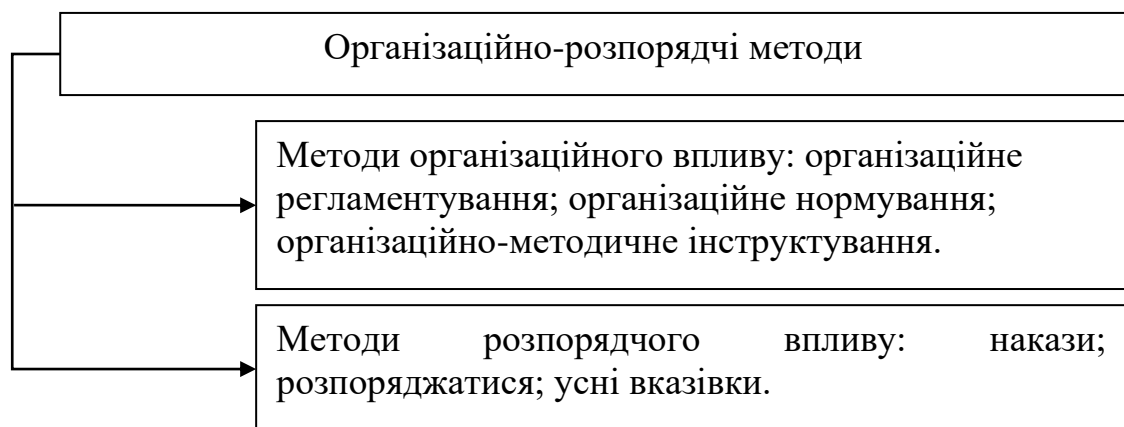

Рис. 2.4. Класифікація організаційно-розпорядчих методів

Управління соціально-культурною сферою передбачає також розроблення відповідних цільових програм, що забезпечують оновлення різних областей мистецького життя, підготовку і підвищення кваліфікації творчих кадрів, вдосконалення художньої діяльності, організацію міжнародних контактів. Пошук оптимальних структур, форм і методів

управління важливо перенацілити на попит і потреби людини та його вдосконалення. Безумовним пріоритетом державної політики в сфері духовного життя слід вважати забезпечення ефективної взаємодії культури, науки і освіти.

Управління соціально-культурною сферою із використанням системного методу передбачає облік усіх взаємозв'язків, вивчення окремих структурних частин соціально-культурної сфери, виявлення ролі кожної з них у загальному функціонуванні системи та, навпаки, виявлення впливу системи загалом на окремі її елементи [67, с. 90-91]. Перевагами системного підходу в соціально-культурній сфері більшість дослідників вважають можливість:

- розкрити цілісність об'єкта, виявити його складні зв'язки та взаємодії, пов'язані з системоутворювальним взаємозв'язком [1];

- розглянути відносно самостійні компоненти не ізольовано, а у їх взаємозв'язку, у русі й розвитку;

- проаналізувати комплексні, складні об'єкти в динаміці їх виникнення й змін [32, с. 80-81].

У сучасних умовах соціально-культурні установи зазнають значних змін і нововведень, стаючи центрами формування громадських культурних ініціатив, об'єднуючи різні соціально-культурні інститути, громадськість на основі довірливих партнерських взаємовідносин, нових ділових взаємозв'язків. Серед інноваційних методів управління, які використовуються в управлінській діяльності установ соціально-культурної сфери, виділяються методи прогнозування, соціального моделювання та проектування, які у єдності становлять інноваційну сутність концептуального керування. Органи управління насамперед націлюють на вирішення перспективних проблем, визначають умови, за яких можна реалізувати прогностичну модель, попереджають від можливих відхилень від неї (рис. 2.5) [19].

Таким чином, прогнози виступають як необхідний елемент всього процесу управління, сприяють його оптимізації. У цьому плані завдання соціально-культурної політики успішно вирішуються та впроваджуються в реальність у рамках цільових програм, спрямованих на фінансову підтримку, удосконалення матеріально-технічної бази, впровадження інноваційних форм діяльності для більш ефективної діяльності всіх установ соціально-культурної сфери.

Установи соціально-культурної сфери беруть активну участь у розробленні та реалізації цих цільових програм, здійснюють прогноз по основним напрямкам розвитку соціально-культурної діяльності [36, с. 50-51].

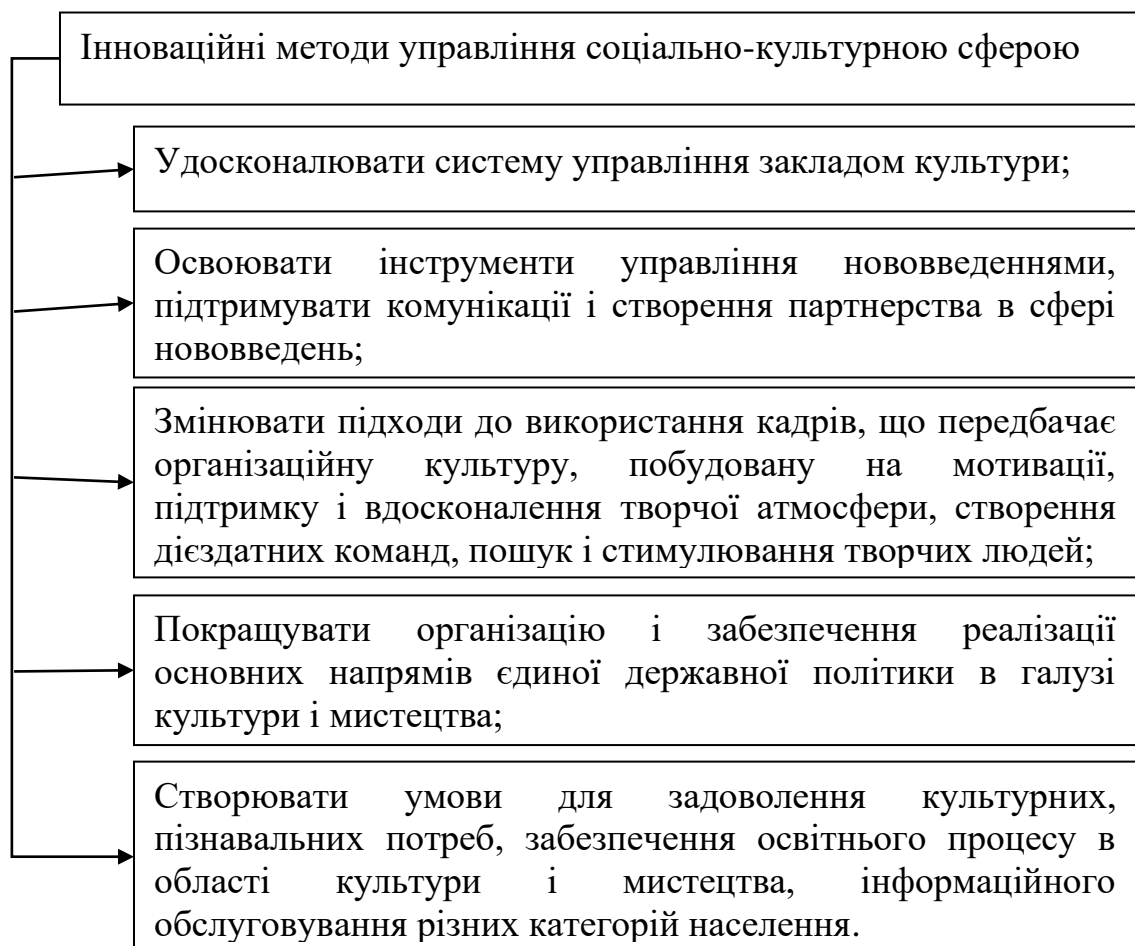

Рис. 2.5. Інноваційні методи управління соціально-культурною сферою

Також активно використовують метод проектування, спрямований на:

- розробку проектів формування соціально-культурної (розважального, розвиваючого, оздоровчого) середовища;
- проектів дозвільних програм та фестивалів дитячої творчості, розвиток традиційної народної культури та аматорської самодіяльної творчості.

Важливе значення в підвищенні ефективності управління мають методи самоврядування, самоорганізації населення [40, с. 41]. Розвиток самоуправлінських сил суспільства, його організацій – одна з функцій менеджменту. Інноваційні соціальні технології менеджменту дозволяють вирішувати питання підвищення ефективності управління через зацікавленість та творчу самодіяльність усіх працівників, які усвідомили себе повноправними та реальними учасниками корпоративних взаємовідносин. При цьому самоврядування розглядається як реальний засіб залучення до управлінської діяльності не тільки великої кількості працівників, а й усіх рівнів управління. Давно відомо, що дефіцит як загальної культури, так і креативного мислення часто не дозволяє вислуховувати нестандартну точку зору, допустити сам факт наявності альтернативних рішень поставленої проблеми.

Соціальний аспект сприйняття полягає в тому, що вкрай важко знайти будь-яку соціально-культурну спільність, які змогли б одностайно виявити максимум толерантності до нововведень. В одних нововведення породжують скептицизм, іншим надлишок енергії в генеруванні нових ідей часто заважає доводити це нове до широкого поширення та впровадження [51].

Для вдосконалення використання в установах соціально-культурної сфери інноваційних методів управління необхідно постійне вдосконалення системи управління установою культури, створення умов задоволення культурних, пізнавальних потреб, забезпечення освітнього процесу в галузі культури та мистецтва, інформаційного обслуговування різних категорій населення, впровадження у практику роботи нові найпрогресивніші форми

культурної діяльності [65, с. 58-59]. Здійснення вказаних заходів має спиратися на такі принципи:

- цілепокладання;
- зменшення неузгодженості між заданим та фактичним значенням параметрів, які реглюють (негативний зворотній зв'язок);
- безперервної циркуляції поточної інформації про стан об'єкта управління, а також керуючої інформації зі сторони суб'єкта управління;
- замкнутості контуру управління [19].

В управлінні завжди передбачається обґрунтований вибір альтернативних рішень, що відповідають заданим цілям. Останні підпорядковані ієрархії пріоритетів та обумовлюють побудову потрібного вектора. До останнього часу особливості соціально-культурної сфери як об'єкта регулювання, двоїстий характер її природи не залишали місця для «жорсткої» системи управління, яка не враховувала впливу на поведінку населення спонтанних факторів. За таких умов найефективнішим був управлінський механізм впливу на соціальні процеси, виступаючий як похідне обох начал: спонтанного та цільового. В такому разі ефективність управління залежить від стимулювання процесів самоорганізації соціально-культурної сфери, обліку світового досвіду управління соціальним розвитком та традицій державного патронажу соціально-культурного відтворення населення.

Варто вказати, що в епоху неоменеджералізму, починаючи з 1970-1980-х років у Західній Європі та США, посилюються тенденції раціоналізації ресурсів та прийомів управління у процесі соціального розвитку суспільства [70, с. 225]. Контекст цих тенденцій – економічний підйом, що здійснювався за рахунок ідеології раціоналізації та скорочення державних витрат. Зміцнення позицій неоменеджералізму у соціальній сфері призвело до переходу від патерналістської до партнерської моделі соціальної діяльності, яка не виключає при цьому посилення бюрократичних форм стабілізації та контролю за персоналом, який раніше працював у ситуації більшої автономії.

Загалом можна тепер говорити про тенденцію до формування більш жорстких адміністративних систем управління в соціально-культурній сфері. Цей процес трансформації має глобальний характер, і його риси можна спостерігати не тільки в таких національних контекстах, як у Великобританії та США, де посилюються політичні позиції неоконсерваторів, які виступають за скорочення витрат на соціальну та культурну політику [9]. Зміни мають місце і в Європі, і у пострадянських країнах, хоча мотиви тут різняться. У пострадянських країнах раціоналізація соціальної підтримки відбувається в умовах глибокої економічної кризи та бюджетних обмежень, слабкого та нечітко оформленого професійного класу. Це тягне за собою збільшення ризиків, пов'язаних з депривацією та розширенням практик виключення соціально незахищених груп із широкого спектру організованої соціально-культурної діяльності, зміни профілю послуг соціально-культурних установ та організацій, скорочення витрат на підтримку СКС [20]. Радикальним засобом ефективного управління в цих умовах стає його технологізація. Сфера соціальних технологій виконує сполучну функцію між наукою та перетворюючою практикою, коли теоретичні моделі використовуються як основа для розробки інструментів впливу на соціальну реальність. У СКС технологізація має відношення насамперед до ресурсного забезпечення управління системою, вирішення проблем її організаційного розвитку, яким раніше приділялося набагато менше уваги, ніж, наприклад, проблемам створення системи управління, цілепокладання та планування, розроблення стратегії діяльності. Ефективне використання соціальних технологій дозволяє успішно здійснювати довготривалу науково обґрунтовану стратегію у культурній політиці, створювати сприятливі умови прискореного розвитку соціально-культурної сфери [26].

Таким чином, слід констатувати, що реалізація завдань державної політики, спрямованої на подолання кризової ситуації у соціально-культурній сфері, найбільш значущі такі форми та методи регулювання соціально-культурної сфери:

– регулювання за допомогою зміни ставок податків, мит, умов кредитування культурного імпорту, що зменшить можливість ввезення культурного продукту низької якості;

– використання прямих та непрямих економічних регуляторів для стимулювання пріоритетних напрямів розвитку соціально-культурної сфери у конкретних регіонах та конкретних організаціях;

– стимулювання розвитку підприємницької діяльності та підвищення прибутковості державних установ соціально-культурної сфери через розвиток додаткових послуг та виробництва вторинних продуктів;

– податкове стимулювання спонсорської підтримки соціально-культурної діяльності, кошти, що виділяються юридичними та фізичними особами на фінансування діяльності щодо збереження, відродженню та розвитку вітчизняної культури, мають повністю звільняти від оподаткування (незалежно від розміру допомоги та економічного результату);

– для підвищення економічної продуктивності діяльності залучення професійних менеджерів для керівництва державними установами соціально-культурної сфери.

Сучасні умови демонструють загрозу для національних культур, що виходить, насамперед від комерціалізації культурних процесів, спекулятивного пристосування соціально-культурної сфери для величезних мас споживачів за допомогою нових технологій.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

3.1. Проблеми державного регулювання соціально-культурною сферою

Процеси інтеграції світового економічного простору та формування глобального ринку як довгострокової економічної стратегії все глибше визначають необхідність задоволення потреб суспільства. У цьому сенсі основою стратегії має стати розвиток некомерційних організацій соціально-культурної сфери. Тим часом, тривалий період соціально-культурна сфера розглядалася виключно як витратна сфера з економічного погляду, і лише в останній період у всьому світі, у тому числі й в нашій державі, помітно змінюються уявлення щодо того, що ж таке соціально-культурна сфера, які принципи управління стають провідними у діяльності некомерційних організацій соціально-культурної сфери. В свою чергу, соціально-культурна сфера стає простором, в якому все більшою мірою зміщується центр реалізації потреб сучасної людини.

Саме визначення «соціально-культурна сфера» в більшості досліджень в галузі управління дещо розширило свій зміст [19]. Під соціально-культурною сферою, на наш погляд, слід розуміти «сукупність галузей нематеріального виробництва та послуг» [35, с. 80-81]. Детальний розгляд соціально-культурної сфери свідчить про те, що «вона з'явилася у сенсі показника ролі та важливості соціально-культурного чинника під час вирішення життєво важливих проблем країни та її населення, і через об'єкти соціально-культурної сфери включає в себе суспільні досягнення в галузі освіти, науки, охорони здоров'я, культури, мистецтва, соціальної підтримки

та інших галузях соціального та духовного життя, а також вміння використовувати ці досягнення у галузях нематеріального виробництва та послуг».

Протягом тривалого часу названі елементи соціально-культурної сфери існували та розвивалися лише за рахунок коштів, що виділялися із державного бюджету. Однак згодом забезпечувати весь спектр потреб соціально-культурної сфери ставало все важчим, і навіть при максимально гнучкому поєднанні різних джерел та форм залучення коштів неможливо було домогтися забезпечення всіх фінансових потреб соціально-культурної сфери, доки її представляли організації двох видів власності – державні та приватні [37]. Ця ситуація призвела до виникнення третьої форми господарювання – некомерційних організацій, що відрізняються від інших форм господарювання тим, що функціонують за рахунок коштів від господарської діяльності та скеровуються для досягнення основних напрямів діяльності. Некомерційні організації найповніше поєднують у собі деякі ринкові елементи, зокрема, пристосовність до зовнішніх умов, що швидко змінюються, незалежність від різного роду впливів, незалежна і максимально об'єктивна система менеджменту.

У країнах із розвинутою ринковою структурою некомерційні організації максимально незалежні від зовнішніх факторів – соціальних, економічних, політичних, що необхідно для мінімізації їх можливого впливу на інтереси владних органів і фінансуючих структур. У західній традиції некомерційні організації прийнято класифікувати за низкою категорій. По-перше, структури, що функціонують у тій чи іншій мірі за допомогою благодійності. Їхня діяльність призначена для широкого кола споживачів, які мають низьку платоспроможність. Другу категорію складають товариства «взаємної вигоди», «клубні» структури, організації ветеранів, товариства, братства, соціальні клуби, кооперативи, асоціації, професійні об'єднання тощо [39, с. 33]. Їхня діяльність підпорядкована обслуговуванню корпоративних інтересів і потреб та фінансується за рахунок власних внесків.

Третю категорію включають організації, які мають на меті «соціальний добробут», захист інтересів певних верств суспільства, шляхом впливу на владні структури та громадську думку. До цієї категорії доречно віднести політичні партії та угруповання, соціальні рухи тощо. До цього ряду необхідно додати четверту категорію некомерційних організацій, так звану «парасольку». Основним видом їх діяльності є представлення інтересів та надання допомоги групам некомерційних організацій, які працюють у певному сегменті ринку, чи одному регіоні. «Парасольки» проводять представницькі акції, знайомлять населення з принципами некомерційних форм господарювання, які лобіюють інтереси некомерційних організацій у владних структурах [43, с. 150].

У цьому сенсі, в сучасних умовах, потреби регулювання взаємовідносин, що виникають у некомерційних організаціях при збиранні коштів на формування цільового капіталу визначили необхідність ухвалення відповідних нормативно-правових норм, які до об'єктів соціально-культурної сфери відноситимуть об'єкти освіти, науки, охорони здоров'я, культури, мистецтва, соціальної підтримки тощо [53, с. 345]. Розробка такого нового для нашої країни економіко-теоретичного знання стала необхідною як для успішного осмислення господарських процесів, що відбуваються, так й для обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку та подальшого реформування, що висуває завдання його прив'язки до реального об'єкта – економічних умов, у яких розвивається соціально-культурна сфера. Розвиток соціально-культурної сфери знаходить своє вираження у створенні якісно нових матеріальних і духовних цінностей, що є, насамперед, результатом творчої діяльності людей, які мають специфічні здібності. Саме тому соціально-культурна сфера може розглядатись як сфера діяльності працівників цієї сфери, які беруть безпосередню участь у виробництві громадського продукту та національного прибутку.

Сьогодні чинне законодавство практично не стимулює збільшення частки недержавного фінансування соціально-культурної сфери. Відсутність

необхідної фінансової бази запустила механізм розмивання всеосяжної соціальної підтримки системи соціально-культурного обслуговування, має місце широке поширення платних послуг, знижується якість соціально-культурних послуг. Можна констатувати, що питанням розвитку соціокультурної сфери все ще не приділяється достатньої уваги і має бути велика робота зі створення суспільно державної системи управління сферою культури та пошуку нових пріоритетів щодо її реалізації. Так, пільга щодо податку на прибуток від благодійної діяльності для юридичних осіб становить близько трьох відсотків від її загального обсягу, тоді як світовий досвід показує, що для дієвого стимулювання благодійності пільги мають перевищувати десять відсотків.

Аналіз показує, що в країнах з розвинутою економікою соціально-культурна сфера включає більшу частину ВВП і кількість робочих місць. Більше того, темпи зростання соціально-культурної сфери значно перевищують темпи зростання промисловості [19]. Так, у нашій країні на початку 1990-х років частка сфери послуг у ВВП становила 40%, тоді як у США цей показник становив 73% робочих місць з числа тих, що залишаються після відрахування всіх зайнятих у сільському господарстві, а частка послуг у ВВП країни оцінювалася у різні роки від 2/3 до 3/4. У сучасний період Німеччини у соціально-культурній сфері зайнято 41 % робочої сили, в Італії – 35%. Збільшення кількості зведених робочих місць очікується лише з допомогою сфери послуг [46].

Розширення чисельності працюючих та кількості підприємств соціально-культурної сфери роблять цей ринок високо конкурентоспроможним, і рівень цієї конкуренції від року в рік зростає. У США, наприклад, середньорічний приріст національного доходу становив 2,3% у держсекторі та 3,7% – у соціально-культурній сфері [69].

Як важливий компонент економічного зростання та головне джерело працевлаштування розглядає сферу послуг китайський уряд. У зв'язку з цим передбачається, що до 2025 року частка продукту індустрії послуг у

валовому внутрішньому продукті КНР подвоїться, досягнувши 50-60 відсотків. Протягом останніх років додана вартість продукції сфери послуг Китаю зростає у 40 раз, її частка у ВВП країни збільшилася з 21,4 до 33,7%, на той час як зростання ВВП у середньому становить понад 9% [27, с. 104-105]. У нашій країні сьогодні соціокультурна сфера – це мільйони людей та тисячі установ, з яких лівова частка бюджетних та лише невелика частина приватних, представлених видавництвами, газетами та журналами, творчими спілками та асоціаціями. Потрібно також вдосконалити систему бюджетного фінансування культури, головним інструментом якої має стати запровадження конкурсних грантових механізмів для підтримки мистецьких проектів творчої молоді і творчих спілок, а також удосконалити систему розподілу міжбюджетних трансфертів під час формування видатків на культуру в регіонах. Треба прийняти і впровадити в життя вже підготовлені законопроекти щодо підтримки українського кінематографа, зберегти чинні пільги для українського книговидавництва тощо [2].

Варто вказати, що спостерігається певна зневага реальних культурних проблем. В результаті маємо досить низький культурний рівень основної маси населення, низьку політичну та правову культуру, наростаючі негативні тенденції у суспільній свідомості та поведінці – соціальну маргіналізацію, зростання агресивності, негативне ставлення до інституту приватної власності тощо. Це показує, що з одного боку, розвиток економіки створює передумови для розвитку соціально-культурної сфери, а з іншого, сам економічний розвиток безпосередньо залежить від культури. Більше того, опосередкованими факторами виробництва, які визначають рівень соціально-культурної сфери, виступає творчий потенціал діячів, які мають навчальні заклади в сфері культури, які ведуть активну діяльність і в ряді випадків набули світової популярності [2]. Забезпечуючи виробництво духовних цінностей, соціально-культурна сфера виступає як чинник розвитку творчих здібностей тих, хто працює у соціокультурній сфері. Це забезпечує їй таку ж роль в економіці та в освіті.

На основі розвитку соціально-культурної сфери відбувається активізація людських сил та культурних ресурсів, підвищення кваліфікації виробників матеріальних та духовних благ, зростає роль та сфера застосування трудових навичок, що обумовлює економічне та культурне зростання нації [16]. Соціально-культурна сфера невіддільна від соціально-культурної діяльності, під якою розуміється «всеосяжна діяльність зі створення, збереження, поширення та споживання культурних цінностей». Ця діяльність здійснюється, по-перше, на економічному рівні, й включає діяльність різних соціально-культурних установ – концертно-видовищних, культурно-дозвільних тощо; по-друге, на громадському рівні – у формі діяльності різних громадських об'єднань, і, по-третє, у вигляді індивідуальних форм соціально-культурної діяльності. Ці форми соціально-культурної діяльності є об'єктами державної соціально-культурної політики, яку можна подати у вигляді системи, що включає:

- діяльність соціальних груп у сфері економічного виробництва. На цьому рівні соціально-культурної політики виходимо на дві основні проблеми: визначення пріоритетів культурної політики у конкретних сферах соціально-економічної діяльності (окремих соціальних груп, соціальних інститутів у сфері мистецтва, освіти, охорони здоров'я тощо) та визначення пріоритетних категорій та соціальних груп населення, що становлять простір культурної діяльності, соціально-економічну структуру;

- економічні продукти культурної діяльності, тобто «речовий» результат, що включає, у тому числі, насичення ринку товарами культурного призначення, організацію промисловості дозвілля, виставкової діяльності та музейної справи, забезпечення збереження пам'яток історії та культури, їхня реставрація під час необхідності створення зовсім нових типів культурно-дозвільних установ та підтримка центрів традиційної народної культури тощо [48, с. 170-171].

З цією метою структурам управління необхідно пільгувати оподаткування підприємств та організацій соціокультурної сфери, а також

усіляко сприяти створенню нових підприємств, що випускають товари та вироби культурно-дозвільного призначення [19].

З економічної точки зору в сучасних умовах істотне значення має державна політика у соціально-культурній сфері. Вона повинна включати планування інфраструктури дозвілля, зокрема, будівництво атракціонів, ігroteк, культурно-спортивних центрів, особливо в кроковій доступності, що дасть можливість широкого вибору змістовних форм та видів проведення вільного часу залежно від інтересів, фізичного стану та матеріальних можливостей кожного тощо [18, с. 222].

Державна політика у соціально-культурній сфері має особливо важливу роль, вона формується та проводиться системою органів державної влади, що реалізує соціальну та культурну політику. У широкому значенні компетенція державної управлінської діяльності у галузі культури та соціокультурної діяльності включає:

- систему державної та суспільної підтримки мистецького життя в країні, організації професійної художньої освіти, економічну допомогу художнім колективам та об'єднанням, соціальне забезпечення діячів культури та мистецтва, допомога в оновленні мистецьких фондів;

- систему збереження та захисту вітчизняної культурної спадщини, художніх творів, що мають історичну та художню цінність, унікальних речових раритетів, археологічних пам'яток, що мають культурно-історичне значення;

- популяризацію класичних вітчизняних зразків культури у засобах масової інформації;

- міжнаціональне та міжнародне співробітництво в галузі культури та мистецтва;

- інші напрями діяльності у соціально-культурній сфері [22, с. 110].

Сьогодні у науковій літературі можна зустріти різні погляди на специфіку економічного стану соціально-культурної сфери. Зокрема, за управлінням визнаються функції контролю за процесом виробництва,

розподілу та споживання культурних благ; по-друге, функції створення необхідних умов для прояву творчого потенціалу. З іншого боку, протилежний погляд заперечує можливість управління в соціально-культурній сфері. Економічний стан соціально-культурної сфери, на наш погляд, слід розглядати із двох точок зору. По-перше, як результат формування та розвитку людського суспільства як такого. По-друге, як результат конкретних суспільно-економічних взаємовідносин, що склалися або складаються на певних історичних етапах, які характеризують економічні взаємовідносини в соціально-культурній сфері з погляду взаємодії суспільства та особистості. Звісно ж, що для розкриття такого підходу до змісту та характеру ролі управління соціально-культурною сферою в розвитку економіки в різних соціально-економічних умовах, а також до особливостей розвитку цього стану та його можливих перспектив у сучасних економічних умовах, слід користуватися загально визнаною теорією управління соціально-культурної сфери. Відповідно до цієї, мають місце чотири рівні (внески) культури у розвиток економічних взаємовідносин у соціально-культурній сфері. Прихильники теорії наголошують, по-перше, на прямому внеску сфери культури в економіку, коли культура здійснює безпосередній внесок у розвиток економіки конкретного регіону, зокрема, є джерелом розвитку освіти, індустрії розваг і т.п., коли культура створює конкретні робочі місця, або має власний інвестиційний потенціал [30, с. 115-116]. Діючі нормативно-правові норми дозволяють господарям суб'єктам соціально-культурної сфери вести розробку власних інвестиційних проектів подальшого розвитку. Ефективна діяльність організацій неможлива без розробки таких проектів, які не лише суттєво розширяють обсяг господарської діяльності та забезпечать більш ефективне використання цільового капіталу, а й забезпечать постійне вдосконалення та оновлення діючих основних засобів, що зрештою підвищить конкурентоспроможність, та загалом посилить динамізм усіх економічних процесів.

По-друге, як непрямий економічний вплив, коли здійснюється взаємовигідна співпраця бізнес-структур та соціокультурної сфери у вигляді їх так званого соціального партнерства, коли культура акумулює та транслює деякі базові цінності суспільства, образи, що використовуються у комерційній та некомерційній діяльності. У цьому сенсі до сучасних технологій управління та бізнес-структур прийнято відносити формування корпоративної культури та фірмового стилю, рекламу, public relations, роботу з персоналом, реінжиніринг корпорацій, що багато в чому є неможливим без використання традиційних форм соціально-культурної діяльності, без співробітництва з організаціями сфери культури.

До третього рівня (вкладу) культури у розвиток економічних взаємовідносин у соціально-культурній сфері дослідники відносять прямий соціальний вплив, ознаками якого називають соціально значущі види діяльності, організацію дозвілля, духовний розвиток особистості тощо.

Ілюстрацією четвертого рівня – непрямого соціального впливу – служать:

- стимулювання творчості;
- роль культури в освіті та вихованні підростаючого покоління;
- вплив на інтелектуальний та емоційний розвиток дітей;
- все зростаючу роль культури в соціальній комунікації, у тому числі з використання сучасних комп'ютерних технологій [45, с. 216-217].

Тим часом, слід зазначити, що сучасні тенденції в управлінні соціокультурною сферою характеризуються певною суперечливістю. Так, управління не може обмежитися тільки розширенням прав регіональних і місцевих структур. У діяльності регіональних органів управління потрібні зміни, які б забезпечили скоординованість діяльності різних відомств, що стосуються охорони культурної спадщини, художньої діяльності, друку тощо. Удосконалення методів управління в цьому напрямку сприятиме перетворенню елементів нової системи управління на цілісну систему.

Видається принципово важливим, щоб соціокультурна політика не відривалася від основних напрямів загальносоціальної політики держави, працювала як одна з її підсистем. З цієї точки зору основна мета культурної політики – трансформація норм та стандартів соціальної адекватності людей в образи та зразки їх соціальної престижності, тобто пропаганда норм соціальної адекватності як найбільш престижних форм соціального буття, як найкоротшого та найбільш надійного шляху до соціальних благ та вищого суспільного статусу. Нинішній порядок денний для України вимагає невідкладної модернізації багатьох правових норм, які регулюють культурну діяльність. Основні причини, що спонукають до оновлення законодавчого поля соціально-культурної політики, представлені:

- деякими застарілими нормами, що не відповідають сучасним реаліям суспільного та культурного розвитку;

- нормами чинного законодавства, що потребує оновлення, з огляду на нові виклики, що постали перед українським суспільством через російську гібридну агресію;

- необхідністю нормам законодавства відповідати міжнародним зобов'язанням, взятими нашою державою відповідно до обраного євроінтеграційного курсу [69].

Таким чином, особливості стану соціально-культурної сфери не можуть не враховувати світовий досвід у галузі соціально-культурної сфери, відбір найбільш характерних та перспективних для нашої країни новацій, їх науковий аналіз та коригування реформ. Важливо прийти до оптимального поєднання державної підтримки та механізму використання соціально-культурної сфери. Нашій країні потрібна серйозна, обґрунтована соціокультурна політика, якій не було аналогів в минулому. Саме така державна політика має бути органічно взаємопов'язана з головними цілями та завданнями розвитку країни – з духовним оздоровленням нації, підвищенням якісного рівня життя, боротьбою з бідністю, злочинністю, дитячою безпритульністю, подоланням соціальної апатії, пом'якшенням соціальної

напруги. Саме у всьому цьому – запорука та зміцнення демократичних засад суспільства та підвищення конкурентоспроможності держави. Отже, основні негативні тенденції, що характеризують соціально-культурну сферу на сучасному етапі, можуть бути представлені:

- збільшенням можливої відстані між інноваційним потенціалом культури й масовою здатністю його ефективного засвоєння та використання під час щоденної соціокультурної практики;

- подальшим посиленням тенденції соціального розшарування за показниками образу та стилю життя, соціальної ідентичності, соціального статусу й соціальної позиції;

- посиленням процесів розмивання духовної самобутності української культури (небезпеки її остаточної вестернізації, втрати історико-культурної самобутності окремих територій та малих містечок; уніфікації звичаїв, традицій та стилю життя; стандартизації культурних запитів внаслідок масованого тиражування західних зразків);

- зменшення показників духовного життя суспільства (зростанням відстаней між спеціалізованим і побутовим рівнями соціокультурного розвитку, що призводить до падіння художнього смаку, зменшення вимог щодо художнього рівня творів літератури, кіно, музики), переорієнтацією масової свідомості з духовно-гуманістичних цінностей на цінності матеріального благополуччя та гедонізму;

- надмірною комерціалізацією соціально-культурного життя, що призводить до зменшення безплатних соціокультурних послуг, змін у пріоритетах культури із змістової складової на отримання прибутку. Вказане обумовлює стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за відповідними зарубіжними зразками, значної втрати національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвитку споживацтва тощо.

Наша держава обов'язково стане повноправним та повноцінним учасником загального європейського соціокультурного простору за умов

якісного реформування соціально-культурної сфери. Вказане потребує здійснення суттєвих змін у функціонуванні центральних та місцевих органів влади, які опікуються вказаним напрямом роботи. Їх діяльність повинна відповідати прийнятим в ЄС нормам проектування й реалізації соціокультурної політики. Завдання адаптації нашої держави до європейських соціально-культурних практик стосується визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, які б відповідали сучасним викликам суспільного розвитку.

3.2. Шляхи вдосконалення державного регулювання соціально-культурною сферою

Успішне функціонування соціально-культурної сфери має важливе значення для повноцінного розвитку всієї країни. В основу стандартів функціонування соціально-культурної сфери має бути покладено принцип компетентності. Реалізація принципу компетентності у соціально-культурній сфері повинна гармонійно включати виховання, навчання і творчий розвиток особи людини. Установи соціально-культурної сфери є фундаментальною складовою політики держави і є передумовою формування високого рівня культури та мистецтва серед підростаючих поколінь [2].

Значна увага в даний час приділяється методологічному осмисленню менеджменту у соціокультурній сфері. Методологія управління у соціально-культурній сфері має на увазі всебічний розвиток творчих здібностей особистості, саме в установах освіти діти, підлітки та юнацтво можуть практично, компетентно, у цікавій атмосфері опанувати навички соціально-культурної творчості.

Великого значення у процесі управління соціально-культурною сферою набувають механізми ефективного менеджменту, співпраці, маркетингу

власних послуг та продуктів, створення оптимальних умов для розкриття творчих здібностей особистості. Йдеться про оптимальний процес управління. В основі оптимального процесу управління соціально-культурною сферою покладено наявність обов'язкової підтримки з боку установ майбутніх творчих кадрів країни: музикантів, співаків, артистів, танцюристів, режисерів, диригентів, скульпторів, балетмейстерів, дизайнерів, художників, хореографів та інших [70, с. 227].

Інноваційне управління соціально-культурною сферою передбачає використання широкої палітри наукових методів. На сьогодні більшість дослідників наголошують на необхідності всебічного аналізу ролі управління в соціально-культурній сфері. Роль органу управління має полягати у створенні системи взаємодії органів влади різних рівнів. Серед пріоритетів розвитку простору діяльності соціально-культурної спрямованості слід виділити:

- саморозвиток та партнерство з громадськими організаціями;
- структурну взаємодію установ із соціальним сектором у здійсненні культурної політики [19].

Методологія управління в соціально-культурній сфері обумовлюється широким спектром наукових засад менеджменту, управління та адміністрування. Насамперед, велика роль менеджменту в управлінні установами соціально-культурного спрямування. В силу необхідності ефективної роботи установ із споживачами освітніх послуг у роботі педагогів та управлінців виділяється пріоритет максимального задоволення потреб населення у сфері культури та мистецтва [69].

Ефективно та виважено збудований процес соціально-культурною сферою спирається на вимоги та стандарти, найкращі вітчизняні та світові культурні традиції та цінності, духовно-моральну спадщину та історико-культурні традиції. Велика також приділяється маркетингу. Основна мета маркетингу у соціально-культурній сфері – це продаж культурних послуг. Процес реалізації механізмів та методів управління спрямований на

реалізацію освітньої та культурної політики, соціально-культурних потреб підростаючого покоління в культурній освіті та особистісний розвиток, у пріоритеті діяльності установ та завдань збереження та розвитку системи підготовки творчих кадрів: музикантів, артистів, художників, скульпторів, дизайнерів тощо.

Сфера соціально-культурних практик знаходиться в 21 столітті в ситуації пошуку стратегічних напрямів подальшого розвитку та механізмів ефективного менеджменту: «входження сфери культури до системи ринкових взаємовідносин ... змушує працівників цієї сфери переоцінити смислоутворюючий фактор своєї діяльності» [62, с. 66-67]. Крім того освіта у сфері культури та мистецтва – найважливіша складова всього освітнього середовища, нею повинні бути просочені всі шаблі вітчизняної освіти. Серед соціальних заслуг такої освіти яскраво виділяються:

- успіхи щодо подолання серед молоді поведінки, що відхиляється;
- профілактика суїцидів та екстремізму;
- прищеплення підростаючому поколінню високодуховних і високоморальних стандартів поведінки;
- з дотриманням соціально-культурної спрямованості під час освітнього процесу зростають впевнені у собі, фізично та морально здорові, благополучні в моральному відношенні підлітки та молоді люди [55, с. 90-91].

Ці успіхи діяльності підтверджуються тим, що така молодь на гідному рівні продовжують і розвивають вітчизняні культурні традиції, завантажені продуктивною та корисною творчою діяльністю, прихильники соціально-культурної спрямованості здатні витримувати соціальну конкуренцію, успішно займаються своїм ремеслом, стресостійкі, приносять користь своїй країні, роблять внесок у побудову культурного товариства.

Управління соціально-культурною сферою, за такого підходу, здійснюється через трансляцію висококультурних стандартів творчості, прищеплення населенню умінь та навичок творчої діяльності, «зворотного

зв'язку» із замовниками таких послуг. Сучасний менеджмент в соціально-культурній сфері ввібрав у себе найкращі світові та вітчизняні традиції управління, має в своєму розпорядженні арсенал ефективних засобів контролю, служить справі розвитку цілісної особистості, духовності, творчої індивідуальності, повноцінного розкриття інтелектуального та емоційного багатства та творчих можливостей, оскільки «перспективний розвиток культури має здійснюватися на основі ... конкурентних переваг, надання громадянам різних культурних послуг» [49, с. 68-69].

Державне регулювання соціально-культурною сферою покликане забезпечити комфортну інфраструктуру освітніх установ, матеріально-технічну та нормативно-правову базу, менеджерів культури інформаційно-методичним супроводом, розвитком кадрового потенціалу, пошуком фінансових ресурсів у сучасній конкурентній соціально-економічній ситуації. Сьогодні без знань у галузі зв'язків з громадськістю, моніторингу, маркетингу неможлива жодна діяльність, у тому числі в діяльності соціально-культурного спрямування. У сучасній культурі сформувалася ситуація «...розвитку глобальних комунікацій, тотального впливу медіасередовища на суспільну та індивідуальну свідомість» [47, с. 67].

Сучасне середовище регулювання соціально-культурної сфери – це відкрита та динамічна система, успішно контрольована як вищими наглядовими органами, так і споживачами своїх послуг, ефективно реагує на запити соціального замовника. Перехід суспільства до інноваційного типу розвитку потребує розроблення та впровадження відповідних категорій та принципів, які дозволили б інтегрувати ціннісні орієнтири соціально-культурної сфери минулого, сьогодення та майбутнього. Варто виділити ключові принципи:

- збереження та оновлення соціально-культурної практики;
- інтеграція традицій та інноваційних соціально-культурних програм;
- формування ефективного ринку соціально-культурних послуг;

- становлення інформаційного та культурно-освітнього простору для діяльності;

- стимуляція ініціатив та управління процесом розвитку інновацій в соціально-культурній сфері;

- громадсько-державне управління та регулювання соціально-культурної сфери [41, с. 8].

Відповідно до накопиченого досвіду державного регулювання соціально-культурної сфери можна сформулювати певний комплекс заходів щодо ефективного управління та регулювання:

- створення гармонійного культурного простору серед соціального оточення;

- запровадження варіативного стандарту діяльності соціально-культурних установ;

- проведення моніторингу стану та розвитку сфери культури, соціологічних опитувань населення;

- збереження культурної та історичної спадщини;

- формування культурного бренду за допомогою збереження та використання культурно-історичної спадщини, традицій та арт-подій;

- розвиток культурної співпраці та позиціонування в культурному співтоваристві досягнень та пріоритетів, партнерство та злагода з учасникам культурного процесу;

- формування та оптимізація сприятливого іміджу держави у сфері культури;

- розвиток повноцінної співпраці з бізнесом та некомерційними соціально-культурними організаціями;

- примноження контексту культурно-комунікаційного простору із залученням державних установ для обговорення питань та проблем соціально-культурної сфери на державному, регіональному та муніципальному рівнях;

- безперервне вивчення новим технологіям та їх впровадження в соціально-культурну сферу;
- розвиток експериментальної діяльності;
- використання інтернет-комунікацій, медіатехнологій у соціально-культурній сфері;
- віртуалізація соціально-культурного простору;
- створення освітніх та інформаційно-методичних кластерів у закладах культури;
- формування ефективної кадрової політики у сфері культури, оптимальне навчання та перепідготовка фахівців та педагогів закладів культури;
- технічне переоснащення закладів культури в відповідно до вимог часу;
- підвищення доступності, комфортності та якості послуг в соціально-культурній сфері;
- активізація творчого пошуку у соціально-культурному житті населення, створення у просторі додаткової освіти та сприятливих умов для духовного та культурного розвитку соціуму та держави [34, с. 90-91].

Отже, вектор удосконалення механізмів державного регулювання соціально-культурної сфери спрямований на посилення співробітництва учасників основних процесів вказаної сфери, розвиток пізнавальної активності, вирішення проблем соціальної адаптації тощо. Крім того важливим є збереження та примноження ефективності реалізації державної соціально-культурної політики через відповідні соціальні та культурні установи [19]. Органи культури місцевого самоврядування реалізують основні напрями розвитку культури відповідно до державної політики. Сьогодні формування загальнокультурної спрямованості громадян (чисельним творчим майстерням, студіям, школам мистецтв тощо) сприяє патріотичному вихованню, прищеплюванню любові до свого рідного краю, свого міста, району, загалом до своєї країни. В даний час популярність усіх

напрянків соціально-культурного спрямування зростає, за даними опитувань споживачів соціально-культурних послуг можна відзначити впевнене зростання інтересу до напрямів:

- еколого-біологічного, фізкультурно-оздоровчого та спортивно-масового, туристичного та краєзнавчого, військово-патріотичного напрямів;
- стали затребуваними різноманітні об'єднання соціально-культурного напрямку, орієнтовані на коригування та розвиток психічних властивостей особистості, комунікативних та інтелектуальних здібностей, розвиток лідерських якостей, організацію соціалізованого дозвілля тощо [29, с. 90].

Вказана діяльність сприяє соціальній адаптації, громадянському становленню громадян держави. Загалом слід зазначити чільну роль використання інноваційних технологій для ефективного розвитку соціально-культурної сфери. В ситуації розширення асортименту та зростання спектру послуг соціально-культурної сфери, зростає відповідна необхідність ефективного управління та регулювання [69]. Переважного значення набуває висококомпетентний рівень управління для діяльності соціально-культурної спрямованості.

Відповідно до виділених пріоритетних напрямків розвитку регулювання соціально-культурною сферою можемо віднести:

1) Підвищення ефективності регулювання системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на основі стратегії розвитку галузі:

- створення інноваційного майданчика додаткового освіти через запровадження дистанційних форм навчання з урахуванням інтерактивного методу;
- вдосконалення базового забезпечення освітнього процесу, через методичну, технологічну, інформаційну складову;
- забезпечення діяльності установ, спрямованих на розробку, організацію та планування дослідницької діяльності в соціально-культурній сфері;

- розширення дослідницьких напрямків роботи, інформаційної та видавничої діяльності установ соціально-культурної сфери;

- активізація участі установ соціально-культурної сфери у цільових державних та регіональних програмах, грантових конкурсах, соціально-культурних та освітніх проектах;

- систематичне підвищення кваліфікації спеціалістів установ соціально-культурної сфери, через участь у міжнародних, державних, регіональних конференціях, семінарах тощо [17, с. 100-101].

2) Удосконалення координаційно-методичного забезпечення діяльності соціально-культурної сфери на основі:

- організації та проведення заходів у сфері культури та мистецтва (конкурси, фестивалі, методичні читання, майстер-класи, круглі столи, науково-практичні конференції);

- методичного та консультаційного забезпечення діяльності керівників та викладачів освітніх установ у сфері культури та мистецтва;

- розроблення пропозицій щодо вдосконалення методичного забезпечення діяльності соціально-культурної сфери на державному, регіональному та місцевому рівнях;

- забезпечення інноваційної діяльності у соціально-культурній сфері з використанням кращих зарубіжних практик [14].

3) Зміцнення матеріально-технічної бази та вдосконалення фінансово-економічного забезпечення функціонування соціально-культурної сфери:

- розробка та впровадження ефективної системи фінансового та економічного планування діяльності;

- оснащення сучасним обладнанням та інноваційними програмами;

- створення комфортних умов споживачів послуг [28].

З метою підвищення ефективності використання потенціалу соціально-культурної сфери основними завданнями є:

- реалізація «дорожніх карт», у тому числі підвищення зростання рівня заробітної плати працівників та підвищення кваліфікації охоплення населення послугами соціальних закладів та закладів культури;
- реалізації заходів, передбачених державними, регіональними та місцевими програмами соціально-культурного спрямування та характеру;
- завершення реорганізації мережі муніципальних установ культури;
- забезпечення якісної та у встановлені терміни реалізації заходів фінансової підтримки муніципальних установ культури за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, у тому числі нових заходів підтримки (субсидій на ремонт муніципальних установ культури, на підтримку муніципальних театрів, створення 3D-кінотеатрів тощо) [34, с. 66; 69];
- забезпечення контролю якості конкурсних документів, що надаються для реалізації в соціально-культурній сфері;
- реалізація адресних інвестиційних програм;
- розробка та прийняття концепції соціально-культурного розвитку нашої держави, особливо за умов повоєнної відбудови;
- реалізація прийнятих у соціально-культурній сфері довгострокових концепцій розвитку;
- активізація роботи із залучення та організації добровольців та добровольчих організацій, інститутів громадянського суспільства;
- активізація роботи зі збереження та розвитку традиційної народної культури з відвідувачами різних вікових груп, особливо з дітьми та молоддю;
- впровадження нових форм роботи з метою збільшення відвідуваності установ культури всіх типів – театрів, клубів, бібліотек, музеїв та забезпечення приросту числа учасників таких клубів;
- забезпечення внесення даних про музейні предмети до державного каталогу;
- забезпечення умов безпеки та зберігання культурних цінностей відповідно до законодавства;

- розвиток центрів інформаційної культури громадянського суспільства на основі створення єдиного інтегрованого інформаційного простору, у тому числі з забезпеченням вільного доступу всім бажаючим;
- збільшення кількості обдарованих дітей, які навчаються у НУШ за додатковими передпрофесійними програмами у соціально-культурній сфері;
- модернізація матеріально-технічної бази закладів соціально-культурної сфери;
- забезпечення рівного доступу осіб з обмеженими можливостями для отримання послуг установ та освітніх організацій сфери культури;
- продовження роботи з підвищення кваліфікації працівників закладів культури та залучення молодих спеціалістів у галузь;
- активізація роботи з інформаційного супроводу найбільш значних культурно-просвітницьких заходів, що проводяться на державному, регіональному та місцевому рівнях [69].

Таким чином, нагальною є потреба оновлення правового забезпечення соціально-культурної сфери, що сприятиме забезпеченню якісного соціального, гуманітарного та культурного поступу українського суспільства, а визнання пріоритетності культури під час реалізації державної політики на законодавчому рівні сприятиме процесу консолідації суспільства на шляху забезпечення соціально-економічного поступу, збереження громадянської та національної ідентичності, зміцнення інтелектуального потенціалу суспільства, підвищення рівня доступності широких верств населення до культурних послуг і благ, зміцнення патріотизму, гармонізації міжнаціональних взаємовідносин, адаптації українців до європейських культурних та гуманітарних цінностей.

ВИСНОВКИ

На сьогодні поява нових завдань, що постають перед державним управлінням та регулюванням соціально-культурною сферою, перетворюють питання щодо розроблення та використання ефективних й адекватних механізмів за умов налагодження конструктивних взаємозв'язків між державними структурами управління, установами культури і творчими об'єднаннями. Одним з головних завдань органів державного управління та регулювання стає визначення довгострокових цілей розвитку соціально-культурної сфери, сприяння її оновленню відповідно до особливостей розвитку суспільства. Також особливо важливою стає здійснення ефективної та координованої діяльності соціальних інститутів різного рівня. В даному контексті державне регулювання соціально-культурною сферою має постати не як керівництво відповідними інститутами культури, а як управління, що розвертається одночасно в інших сферах суспільного життя, таких як політика і економіка.

В результаті проведеного дослідження та написання магістерської роботи було отримано певні висновки.

1. Більшість сучасних дослідників схильні характеризувати соціально-культурну сферу, як таку, що здійснює охоплення сукупності галузей національної економіки, що виробляють та реалізують відповідні товари й послуги, що є необхідними для задоволення соціально-культурних потреб населення. Здебільшого дослідники вдаються до використання тотожного поняття соціально-культурній сфері, такого як «соціальна сфера», що розглядається в якості сфери суспільної діяльності, спрямованої на задоволення нагальних соціальних потреб людини та її фізичного розвитку; в якості сфери життєдіяльності суспільства, в якій відбувається реалізація соціальної політики держави, спрямованої на розподіл матеріально-духовних благ, забезпечення прогресу всіх аспектів суспільного життя й покращення

життєдіяльності кожної людини. Варто вказати, що економічна доцільність певною мірою пригнічує значущість соціально-культурної сфери. Соціально-культурна доцільність відходить на другорядні позиції та навіть, за певних умов, втрачає свою власну вагу, нівелюючись речовими та економічними вигодами. Аналіз щодо умов та особливостей розвитку соціально-культурної інфраструктури є пріоритетним напрямом наукових досліджень на шляху формування та розвитку відповідного людського капіталу. Соціально-культурну сферу варто розглядати в якості сукупності суб'єктів національної економіки, котрі в процесі суспільного відтворення здійснюють відповідне забезпечення суспільство необхідною продукцією, спроможною задовольняти наявні соціально-культурні потреби громадської та творчої діяльності, спілкування, отримання нових відповідних знань, фізичної та психологічної захищеності, духовного вдосконалення людини, котра потребує посиленого контролю й регламентації з боку державних органів влади та місцевого самоврядування. Вивчення та аналіз особливостей механізму державного регулювання соціально-культурною сферою стосується різноманітних проблем, зокрема, проблем щодо ефективного функціонування вказаної сфери за умов економіки ринкового типу, впливу негативних факторів, що викликають соціально-економічні кризові явища та стани, запровадження комплексних загальних національних програм розвитку соціально-культурної сфери. Вивчення механізмів державного регулювання соціально-культурної сфери повинно стати необхідною умовою формування сприятливих умов функціонування соціально-культурної сфери.

2. В результаті теоретичного опрацювання наукових напрацювань в сфері державного регулювання соціально-культурної сфери зарубіжного досвіду, можемо говорити про наявність таких переваг державного регулювання соціально-культурної сфери: в нашій державі нагальним є проведення фундаментальних змін в системі управління соціально-культурної політики й досягти суттєвого рівня покращення й систематичності щодо надання послуг, на основі наявної соціально-

культурної інфраструктури, ресурсів і норм законодавства. Найбільш вірогідним, є той факт, що підтримувати й допомагати щодо досягнення суттєвих змін може міжнародна допомога й допомога Європейського Союзу. Культура – це рушій почуття власної гідності й гордості кожної людини, таким чином, саме вона сприяє та стимулює соціальну єдність. Рівнозначно важливим є й той факт, що надання соціально-культурних послуг має мати на меті здійснення вагомого внеску в культурне й креативне підприємництво, адже саме таке підприємництво зможе давати поштовх місцевому культурному, соціальному та економічному розвитку, а також пропонуватиме значні перспективи для громадян усієї країни. Вказане є надзвичайно важливим для нашої держави, гарантією легкого доступу населенню до культури та знань за допомогою використання цілої мережі загальнодоступних державних установ і приватних ініціатив, що забезпечуватимуть доступність книг, музики, театру та кінематографу. За умов тривалих трансформаційних перетворень починають виникати досить вагомі перешкоди щодо реалізації стратегічних цілей соціально-культурного розвитку. Наявний зарубіжний досвід державного регулювання соціально-культурної сфери дає змогу сформулювати пропозиції, що можуть бути спрямованими на його адаптацію в нашій державі. На думку більшості експертів необхідними є реформи соціально-культурної сфери, що матимуть на меті цілі представлені: уточненням та з'ясуванням основних пріоритетів соціально-культурної політики в контексті процесу децентралізації, а також здійснення Міністерством культури координуючої, моніторингової та контролюючої функції на місцевому та національному рівні. Прийняття пакету реформ, що будуть спрямовані на: перетворення й перевтілення культурних центрів на тих учасників, котрі здатні надавати необхідні культурні послуги; заохочення державного партнерства й залучення інвестиційних проектів у сферу соціально-культурного розвитку; важливість культурних інвестицій в економічні та соціальні трансформації.

3. На жаль, прояви негативних тенденцій розвитку соціально-культурної сфери не завжди можливо врівноважити певними позитивними процесами, що спрямовані на покращення умов існування й якості людської життєдіяльності, оптимізацію соціально-культурного середовища. Саме тому доречно виокремити основні проблеми соціально-культурної сфери й класифікувати їх у відповідні групи, зокрема:

- змістовних проблем (нерозвиненості необхідного та наявного потенціалу населення й активної участі особистості в соціально-культурній творчості, відсутності належних умов для повноцінного відпочинку й відновлення сил особистості, переваги деструктивних форм організації дозвілля, необлаштованості нових житлових масивів соціально-культурними закладами, надмірною комерціалізацією дозвілля тощо);

- організаційних й управлінських проблем (відсутністю відповідного взаємозв'язку між управлінськими структурами й соціально-культурними інститутами, незбалансованістю діяльності різних соціально-культурних установ, відсутністю відповідних правових механізмів взаємодії із недержавними суб'єктами культурного життя, слабким використанням сфери культури й дозвілля щодо вирішення соціальних, психологічних, демографічних проблем);

- фінансових і матеріально-технічних (тривалої тенденції скорочення обсягів бюджетних коштів, непрозорості їхнього розподілу, недоліків нормативного та правового забезпечення соціально-культурної сфери, нерозвиненістю благодійництва й меценатства, поганим технічним оснащенням галузі, нерозвиненістю інформаційних ресурсів у закладах культури тощо);

- кадрових (низькою заробітною платою, зниженням статусу управлінців у сфері культури в адміністративних органах влади, непрестижністю професій соціально-культурного спрямування, відсутністю ефективної системи підвищення кваліфікації тощо).

Варто також наголосити, що досить часто можливість та рівень вирішення проблемної ситуації в соціально-культурній сфері ускладнюється цілою низкою людських факторів, а саме:

- невміння населення ефективно використовувати наявні ресурси та новітні технології, незасвоєння вже розроблених новацій;
- розбалансованість між культурними запитами населення й засобами їхнього задоволення;
- відсутність соціальних, культурних і технологічних засобів узагальнення та інтеграції нового досвіду.

Крім того, наявний культурний потенціал, котрий виступає основним джерелом вирішення різноманітних проблем, використовується у суспільстві не повною мірою. Традиційні ж засоби, що спрямовані на усунення проблемних ситуацій, можуть виявитися малоефективними й не дати очікуваних результатів. Саме тому подолання вказаних проблем можливо лише за умов масового оволодіння культурними інноваціями, новими знаннями й навичками.

4. Відповідно до накопиченого досвіду державного регулювання в соціально-культурній сфері можна сформулювати комплекс заходів щодо підвищення рівня ефективності:

- створення гармонійного культурного простору серед соціального оточення;
- запровадження варіативного стандарту діяльності установ культури та додаткової освіти;
- проведення моніторингу стану та розвитку соціально-культурної, соціологічних опитувань населення;
- збереження через діяльність соціально-культурних установ культурної та історичної спадщини;
- формування культурного бренду за допомогою збереження та використання культурно-історичної спадщини, традицій та арт-подій;

- розвиток культурної співпраці та позиціонування в соціально-культурному співтоваристві досягнень та пріоритетів сучасної культури, партнерство та злагода з учасниками освітнього процесу;
- формування та оптимізація сприятливого іміджу установ соціально-культурної сфери;
- розвиток повноцінної співпраці з бізнесом та некомерційними соціально-культурними організаціями;
- примноження контексту культурно-комунікаційного простору із залученням відповідних державних установ для обговорення питань та проблем сфери культури на державному, регіональному та муніципальному рівні;
- безперервне вивчення та впровадження в функціонування соціально-культурної сфери нових технологій;
- розвиток експериментальної діяльності;
- використання інтернет-комунікацій, медіатехнологій у соціально-культурній сфері;
- віртуалізація соціально-культурного простору;
- створення освітніх та інформаційно-методичних кластерів у закладах культури;
- формування ефективної кадрової політики у соціально-культурній сфері, оптимальне навчання та перепідготовка фахівців та педагогів закладів культури;
- технічне переоснащення соціально-культурної сфери відповідно до вимог часу;
- підвищення доступності, комфортності та якості послуг;
- активізація творчого пошуку у соціально-культурному житті населення, створення у просторі додаткової освіти та сприятливих умов для духовного та культурного розвитку суспільств ата держави.

У зв'язку з цим стає обґрунтованим вирішення таких першочергових завдань, як:

– координація дій всіх суб'єктів державного управління та регулювання під час управління інноваційним розвитком соціально-культурної сфери;

– інтеграція всіх зацікавлених структур у реалізацію інноваційної діяльності, залучення фінансових ресурсів до об'єктів соціально-культурної сфери;

– активізація інноваційного процесу та впровадження досягнень науки і техніки в культурній галузі під час розвитку відповідної інфраструктури, що відповідає сучасним вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агресивна атака російських військ руйнує християнські храми та інші святині релігійних спільнот України 2022, «Укрінформ» мультимедійна платформа іномовлення України, 08 травня 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3477936-unaslidok-atak-rf-zaznali-rujnuvan-sonajmense-116-sporud-duhovnogo-znacenna-mkip.htm>
2. Бакальчук В. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури : аналіт. зап. [Електронний ресурс] / В. Бакальчук, О. Кузьмук. – Ін-т стратег. дослідж. при Президентові України. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2.htm>
3. Бойко В.І. Рівень та ефективність розвитку соціально-культурної сфери сільських територій / В. Бойко // Науково-виробничий журнал «Бізнес Навігатор». – №3 (32). – 2013. – С. 11-15.
4. Бородін О. Д. Механізми державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Національний університет цивільного захисту України / О. Бородін. – Харків, 2017. – 20 с.
5. Бородін О. Д. Світовий досвід впливу держави на розвиток економіки / О. Бородін // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. – 2016. – Вип. 1 (4). – С. 37-43.
6. Бородін О. Соціально-культурна сфера як об'єкт державного регулювання / О. Бородін // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2016. – Вип. 2. – С. 81-87.
7. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Законодавство України: сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show#Text>
8. В Україні задокументували 242 епізоди воєнних злочинів рф проти культурної спадщини, 2022, «Укрінформ» мультимедійна платформа

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://www.ukrinform.ua/info/uatv.html>

9. В Україні створили універсальну систему захисту пам'яток в умовах війни, 2022, Бюро спадщини – координаційно-інформаційний центр з популяризації, збереження і відновлення спадщини Львова, 28 квітня 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://spadshchyna.lviv.ua/v-ukrayini-stvoryly-universalnu-systemu-zahystupam%ca%bcyatnykiv-v-umovah-vijny/>

10. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України: сайт. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mof.gov.ua/uk/vyk>

11. Головка І. Культурна парадипломатія як складник «м'якої сили» субнаціональних акторів / І. Головка // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет. – 2019. – Т. 39. – С. 41-49.

12. Гончаренко Н. К. Інституційний аспект державної культурної політики в країнах Європейського Союзу та його уроки для реформування системи забезпечення розвитку культури в Україні / Гончаренко Н. К., Гриценко О.А., Демещенко В.В. // Культурологічна думка. – 2018. – № 13. – С. 57-72.

13. Горин В. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України / В. Горин // Світ фінансів. – 2009. – № 2(19). – С. 155-160.

14. Гриценко О. А. Шляхи удосконалення фінансування культури в Україні : аналіт. записка [Електронний ресурс] / О. А. Гриценко, В. В. Солодовник. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2004.php.

15. Давимука С. А. Культурний імператив соціально-економічного розвитку: цивілізаційний аспект: монографія / Давимука С. А., Федулова Л. І. // ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2019. – 526 с.

16. Децентралізація дає можливості. Децентралізація: сайт. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/new>
17. Дегтяр А.О. Прийняття державно-управлінських рішень у соціальній сфері : монограф. / А. О. Дегтяр, О. А. Дегтяр. – Х. : Вид-во С.А.М., 2014. – 252 с.
18. Дегтяр О.А. Інституціональний механізм державного управління соціальною сферою / О.А. Дегтяр // Теорія і практика державного управління : зб. наук.пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. – Вип. 1 (40). – С. 221-229.
19. Додон Н.Г. Упровадження соціокультурної політики щодо формування ціннісних орієнтацій на регіональному рівні [Електронний ресурс] / Н.Г. Додон // Державне будівництво. – 2014. – №1. – Режим доступу : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/2/17.pdf>.
20. Дослідження проблем трансформації культурної сфери та шляхів реалізації ключової ролі культури в соціально-економічному розвитку сучасної України [електронний ресурс] // Гриценко О.А., , Рябчук М.Ю., Солодовник В.В., Булкіна І.С., Гончаренко Н.К., Ірванець О.В. – Режим доступу до статті: <http://www.culturalstudies.in.ua>
21. Дрожжина С. Вплив євроінтеграційних процесів на формування сучасної культурної політики України / С. Дрожжина // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 80. – С. 46-48.
22. Дутчак О.І. Соціально-культурна інфраструктура як об'єкт проектно-перетворюючої діяльності / О. Дутчак // Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери ХХІ століття : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : КНУКіМ, 2018. – С. 106-112.
23. Євсєєва О. Вдосконалення державного регулювання розвитку системи культури в регіоні [Електронний ресурс] / О. О. Євсєєва // Бізнесінформ. – 2013. – № 4. – Режим доступу : <http://business-inform.net/pdf>

24. Єріцян С. Державне регулювання розвитку соціально-культурної сфери в Україні : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / С. Єріцян, ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2019. – 12 с.

25. Єріцян С. Досвід Франції та Німеччини щодо державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери / С.Г. Єріцян, // Могилянські читання – 2019 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXII Всеукр. наук.-метод. конф. : тези доповідей. Публічне управління в Україні в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів, Миколаїв, 11-16 листоп. 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – 157-159 с.

26. Затверджено перспективні плани 24 областей України. Урядовий портал: сайт. 27.05.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/zatv>

27. Іванова І. Шляхи соціально-економічного розвитку регіону / Іванова І., Толстанов О. // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – №19. – С. 102-109.

28. Іномовлення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475649-v-ukraini-zadokumentuvali-242-epizodi-voennih-zlociniv-rf-proti-kulturnoi-spadsini.html>

29. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 184 с.

30. Колісніченко Н. Транспарентність і доступність взаємодій в управлінні культурою: європейський досвід / Н. Колісніченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2021. – № 1(82). – С. 112-117.

31. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

32. Корецький М.Х. Стратегічне управління : навч. посіб. / М.Х. Корецький, А. О. Дегтяр, О. І. Дацій. – К. : Політехніка, 2009. – 240 с.
33. Костиря І. О. Культурна політика України в умовах євроінтеграції / І. Костиря // Гілея: науковий вісник. – 2018. – № 131. – С. 384-387.
34. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність : навчальний посібник / Н. В. Кочубей. – Суми : Університетська книга, 2015. – 122 с.
35. Кравченко О. В. Державна культурна політика в Україні: дискурс влади / О. В. Кравченко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку : зб. наук. праць : у 2 т. / Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2009. – Вип. 15, т. 2. – С. 79-84.
36. Кравченко О. В. Культурна політика в Україні за часів незалежності. Дискурс публічної політики // О. В. Кравченко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Х. : ХДАК, 2010. – Вип. 29. – С. 47-57.
37. Культурна інфраструктура в умовах децентралізації. Український кризовий медіа-центр: сайт. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uacrisis.org/wp-content/uploads/2019/06/Analitichnij-zvit-KIVUD.pdf>
38. Кучин С. П. Теоретичні аспекти розвитку соціально-культурної сфери як об'єкта впливу механізмів державного управління / С. Кучин // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2017. – №1 (57). – С. 56-60.
39. Максименко М. Державна політика у сфері культури: особливості реалізації в сучасних умовах / М. Максименко, В. Павлюк // Державне управління. – 2015. – № 4 (136), спецвипуск. – С. 32-35.
40. Малиновський В.Я. Державне управління : навч. посіб. / В.Я. Малиновський. – К. : Атака, 2003. – 576 с.
41. Малімон В. І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Івано-Франківський

національний технічний університет нафти і газу / В. Малімов. – Івано-Франківськ, 2011. – 17 с.

42. Мамонова Г. Мінкульт погодив реорганізацію або ліквідацію 603 бібліотек. Суспільне. Культура: сайт. 18.11.2021. [Електронний ресурс] / Г. Мамонова. – Режим доступу : <https://suspilne.media/181899-minkult-pogodiv-reorganizaciu-abo-likvidaciu-603-bibliotek>

43. Мельник В.В. Становлення і розвиток культурної політики в умовах глобалізації / В. Мельник // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 58. – С. 148-156.

44. Мельниченко Н. Засади конституційного регулювання соціокультурної сфери країн ЄС / Н.О. Мельниченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 3. – С. 286-289.

45. Метельова Т. Політика спільної європейської ідентичності: можливості використання Україною досвіду Євросоюзу / Т. Метельова // Суспільно-політичні процеси. – 2017. – № 2-3(6-7). – С. 215-238.

46. Міністерство культури України. Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України». 19.06.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article>

47. Моргулець О. Менеджмент у сфері послуг : навч. посібник / О. Моргулець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.

48. Наумова М. Рухливість соціально-політичних цінностей українців і перспективи ефективної демократії / М. Наумова // Мінливості культури: соціологічні проєкції / за ред. Н. Костенко. – Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. – С. 165-189.

49. Нематеріальна культурна спадщина як сучасний туристичний ресурс: досвід, практики, інновації: Тези доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конференції-фестивалю (м. Київ, 20-21 травня 2021 р.). – К. : Вид. центр КНУКіМ, 2021. – 426 с.

50. Одінцева Г. Теорія і історія державного управління: Опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практичних занять / Г.С.Одінцева, Н.М. Мельтюхова. – Х. : УАДУ (ХФ), 2001. – 136 с.

51. Опитування голів ОТГ щодо актуальних питань розвитку культури в громадах. Асоціація ОТГ: сайт. 14.11.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromady.org/wp-content/uploads/2019/11.pdf>

52. Основи законодавства України про культуру: Закон // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – 26 травня (№ 21). – С. 294.

53. Пахлова С. Є. Специфіка публічного управління у сфері культури: український та європейський досвід / С. Пахлова // Теорія та практика державного управління. – 2010. – Вип. 4. – С. 343-350.

54. Петрова І. В. Проектування в соціокультурній сфері [Електронний ресурс] / І. В. Петрова. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/2008.php>

55. Петрова І. Проектування у соціокультурній сфері : навч. посіб. / І.В. Петрова. – К. : КНУКіМ, 2007. – 372 с.

56. Петрушенко Ю. Фінансове забезпечення культурного розвитку регіону / Ю.М. Петрушенко, Ю.Г. Шишова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2013. – № 2, Т. 2. – С. 160-169.

57. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р. № 265-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>

58. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI. Законодавство України: сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>

59. Про рекламу [Електронний ресурс] : Закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270/96->

60. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. Законодавство України: сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

61. Проскуріна М. Економічний інструментарій державного регулювання культури: європейський досвід Польщі / М. Проскуріна // National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine. – 2016. – Vol. 2. – С. 47-64.

62. Проскуріна М.О. Організаційно-економічний механізм культурної індустрії України: Монографія / М.О. Проскуріна. – К. : «Національна академія управління», 2018. – 222 с.

63. Реформа децентралізації. Урядовий портал: сайт. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya>

64. Розвиток культури на місцевому рівні: нові райони, повноваження та ресурси. Український кризовий медіа-центр: сайт. 10.09.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uacrisis.org/uk/rozvytok-kultury-na-mistsevomu-rivni-novi-rajonu>

65. Ручка А. Динаміка ціннісних пріоритетів громадян України за період 1991-2016 рр. / А. Ручка, М. Наумова // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2016. – Вип. 3 (17). – С. 57-67.

66. Статистична інформація. Державна служба статистики України: сайт. 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

67. Тельманова Є. С. Світоглядні засади формування «корейської хвилі» як культурного феномену / Є. Тельманова // Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. – Випуск 21. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. – С. 90-92.

68. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : монограф. / [О.С. Онищенко, В.М. Горовий

та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2013. – 224 с.

69. Фесенко Н. Політика держави у сфері культури: імплементація закордонного досвіду на українські теренах [Електронний ресурс] / Н. Фесенко // Державне будівництво. – 2008. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_67

70. Фесенко Н. С. Загальні принципи адміністрування сфери культури в країнах-членах Європейського Союзу та США / Н. Фесенко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 1 (48). – С. 224-230.

71. Химинець В. В. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону / Химинець В. В., Цімболинець Г. І. // Регіональна економіка. – 2020. – №3. – С. 57-64.

72. Щербина-Яковлева О. Поняття соціокультурної діяльності: філософські та культурологічні виміри / О. Щербина-Яковлева // Світогляд Філософія. Релігія. – 2017. – Вип. 12. – С. 71-78.

73. Як розвивати культуру в громадах: можливості, ресурси, виклики. Децентралізація: сайт. 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/12801>

74. Chong-Jin Oh and Young-Gil Chae. Constructing Culturally Proximate Spaces through Social Network Services: The Case of Hallyu (Korean Wave) in Turkey / Chong-Jin Oh and Young-Gil Chae // Uluslararası İlişkiler. – Volume 10. – №. 38 (Summer 2013). – Pp. 77-99.

ДОДАТКИ

Додаток А

Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України

Під час війни креативні індустрії зазнали відтоку талантів, скорочення фінансування, зниження попиту на культурні продукти та послуги, негативних наслідків розірваних ланцюгів постачання. Державні кошти, які в мирний час виділялися на культуру, в умовах воєнного стану спрямовані на підтримку Збройних Сил України. Водночас креативні індустрії мають шанс стати двигуном відновлення України після війни. Частина підприємців продовжує працювати, експортуючи креативний продукт і підтримуючи економіку держави. Креативні фахівці організували безліч волонтерських ініціатив, допомагають армії, мирному населенню на звільнених від окупації територіях, вимушеним переселенцям. Для побудови ефективної взаємодії з культурними дієвцями в цих надскладних умовах необхідно глибоке розуміння їх внутрішнього стану та особливостей реагування на виклики.

За результатами опитування можна зробити низку важливих висновків, які дадуть змогу оптимізувати подальшу взаємодію Українського культурного фонду і Міністерства культури та інформаційної політики України з культурною спільнотою, зокрема - фахівцями галузі культурних та креативних індустрій. Так, при опитуванні креативних фахівців, які на період опитування перебували в Україні було виявлено, що не дивлячись на великий відсоток фахівців, які залишилися на території України, умови праці на сьогодні не сприяють розвитку галузі і відповідно – зайнятості населення. Оскільки абсолютна більшість опитаних є найманими працівниками, їхня зайнятість та безпосередньо дохід є прямо залежним від попиту на культурні послуги та продукт, вироблений ними. Третина учасників опитування зазначила, що обсяги реалізації продукції та послуг за час війни знизилися більше ніж як на 90% у порівнянні з минулорічними показниками. Водночас абсолютна більшість підприємств та установ продовжують підтримувати економіку України та сплачувати податки у повному обсязі, при цьому зменшуючи навантаження та відправляючи працівників у відпустки без збереження заробітної плати. В умовах війни та стагнації економічної системи держави зменшення обсягів реалізованих продуктів та послуг галузі культурних та креативних індустрій може набрати негативних тенденцій. Без ефективної державної політики підтримки бізнес-кластеру, зокрема середнього, малого- та мікробізнесу, відновлення темпів сталого розвитку галузі у повоєнний час може тривати роки та ускладнюватися через брак робочих кадрів, вузькопрофільних та досвідчених фахівців, що за час війни покинули власну діяльність та країну.

Варто відзначити, що близько половини опитаних досі не мали можливості скористатися програмами державної підтримки, що обумовлено,

за відповідями респондентів, не достатньою поінформованістю фахівців та працівників галузі, складністю для розуміння умов отримання державної підтримки та невідповідністю умов державної підтримки проблемам та потребам підприємств/установ/організацій галузі. Відтак доцільним постає детальний аналіз окремих цільових груп галузі культурних та креативних індустрій задля ефективного використання державної підтримки та забезпечення функціонування галузі в умовах воєнного стану.

На думку 61% опитаних основними заходами підтримки від держави та донорів, що сприяли б розвитку та відновленню креативних індустрій у повоєнний час є гранти на проекти. Відтак можна зробити висновок, що працівники, фахівці та підприємці галузі креативних індустрій покладають великі надії в тому числі на грантові можливості Українського культурного фонду. Не менш значимою підтримкою для представників галузі є реалізація Державної стратегії розвитку креативних індустрій. Очікується, що державна культурна політика не відійде на периферію в умовах воєнного часу, а буде планоно реалізована.

Беручи до уваги відповіді опитаних фахівців галузі, що наразі перебувають за кордоном варто відзначити, що у своїй більшості працівники та фахівці галузі креативних індустрій евакуювалися до країн Європейського Союзу, а 88% опитаних за час перебування за кордоном скористалися можливістю оформити за кордоном статус, що дає право на роботу, доступ до медичних і освітніх послуг, соціальних гарантій. В той же час, опитування виявило, що серед основних причин, що мотивували опитаних повернутися в Україну, окрім покращення безпекової ситуації в країні та возз'єднання з родиною, стали складнощі адаптації та пошуку житла та роботи. Близько третини евакуйованих за кордон респондентів мають дітей шкільного та дошкільного віку, а 17% респондентів були вимушені виїхати за межі України не володіючи жодною іноземною мовою на достатньому для працевлаштування рівні. Водночас, для абсолютної більшості основним джерелом доходу за кордоном були і є власні збереження та соціальні виплати від уряду держав, які їх прихистили. З огляду на ці дані, можемо передбачити, що надалі певна частка евакуйованих за кордон українських фахівців як галузі креативних індустрій, так і інших, будуть повертатися в Україну і потребуватимуть більших можливостей для працевлаштування та самореалізації. Відтак потреба в державній підтримці різного характеру надалі лише зростатиме, зокрема в галузі культурних та креативних індустрій.

Звертаємо увагу, що 92% відсотки опитаних, перебуваючи за кордоном, продовжують надсилати кошти на підтримку Збройним силам України та брати активну участь у різноманітних заходах та акціях на підтримку України за кордоном, не даючи забути світовій спільноті про російську агресію на території нашої Батьківщини.

Додатково опитуванням було передбачено збір відкритих відповідей - коментарів, рекомендацій, ідей та пропозицій від респондентів щодо повноцінного відновлення культури та креативних індустрій. Серед

висловлених думок учасників опитування переважають думки та рекомендації наступного характеру:

1. «Пріоритетність сектору культури має бути наряду з повоєнним відновленням міст та інфраструктури» – не дивлячись на зміну пріоритетів державного фінансування, респонденти наголошують на важливості підтримки та промоції української культури як на національному, так і на міжнародному рівні.

2. «Прозорий конкурс на керівні посади, реструктуризація керівної вертикалі галузі» – скрутні умови воєнного часу не мають нівелювати законність та регламент прийняття стратегічних рішень, що матимуть вплив на галузь та її подальший розвиток.

3. «Стимулювання професійного розвитку для фахівців галузі» – міжнародні освітні тренінги та обмінні програми для митців та менеджерів креативного сектору.

4. «Копродукція та колаборація в міжнародних проектах» як один з інструментів промоції української культури в Європі та світі.

5. «Акцент на культурі в державній міжнародній політиці» як інструмент залучення міжнародної фінансової підтримки для просування українського мистецтва і митців за кордоном.

6. «Фінансова, інформаційна та організаційна підтримка від держави» – розширення різноманіття національних грантових можливостей, мінімізація документообігу, інформаційні кампанії щодо міжнародних грантових можливостей.

7. «Відновлення повноцінної діяльності Українського культурного фонду з новими пріоритетами» – окремий акцент на промоцію України за кордоном, збільшення кількості освітніх програм та програм міжнародної співпраці щодо підтримки українських митців за кордоном спільно з Міністерствами культури країн Європи.

Українська культура в умовах російської збройної агресії

За короткий, але насичений період свого існування Український культурний фонд об'єднав навколо себе представників культурної та креативної спільнот нашої країни. Досвід співпраці, успішні комунікації, спільні проєкти та заходи є надійним підґрунтям спільної діяльності для розгортання культурного фронту протидії російській агресії. Для побудови ефективної взаємодії з культурними та креативним секторами в цих надскладних умовах необхідно глибоке розуміння їх внутрішнього стану та особливостей реагування на виклики. З цією метою впродовж 31 березня – 8 квітня за допомогою онлайн-анкетування було проведено опитування заявників, грантоотримувачів та експертів Українського культурного фонду за всі роки діяльності.

За результатами опитування можна зробити низку важливих висновків, які дадуть змогу оптимізувати подальшу взаємодію як Українського культурного фонду, так і інших державних установ і організацій з культурною спільнотою:

По-перше, представники української культурної спільноти у своїй більшості продовжують займатися професійною діяльністю навіть в умовах вимушеного переселення. Лєвова частка митців, діячів та працівників галузі культури старанно поєднують працю з волонтерською діяльністю та іншими видами допомоги нашій державі в боротьбі з російським агресором.

По-друге, абсолютна більшість опитаних переконані, що війна загартує Україну як державу та зробить сильнішою. Велика довіра та сподівання покладаються на Збройні Сили України та згуртованість українського суспільства як запоруку перемоги. В той же час, респонденти об'єктивно оцінюють можливі наслідки війни – нестача фінансового та матеріального забезпечення в тому числі, і з розумінням ставляться до вимог воєнного часу, зокрема – до передачі коштів УКФ на потреби армії у боротьбі з російською агресією.

По-третє, українська культурна спільнота потребує більше інформації щодо культурних ініціатив, мистецьких акцій та інструментів на підтримку України, зокрема за кордоном. При виборі джерел інформації респонденти великою мірою опираються на інформаційні розсилки та публікації на офіційних сторінках УКФ та House of Europe. Допомога, якої на сьогодні потребують представники культурної спільноти, не завжди має матеріальний чи фінансовий характер, великою мірою є запит на інформаційну, координаційну та організаційну підтримку для реалізації культурних ініціатив.

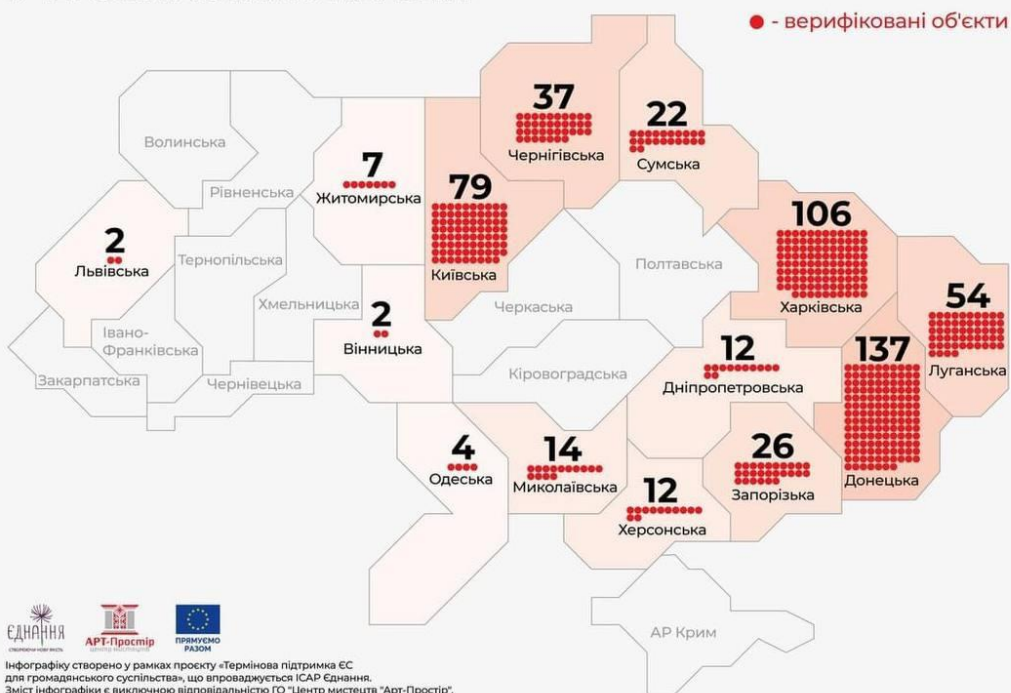
По-четверте, на сьогодні українські митці великою мірою самостійно долають перепони у власній діяльності, що виникли внаслідок воєнних дій на території України. Основний запит – Перемога, але окрім цього є велике бажання та потреба захистити та зберегти власні напрацювання – твори

мистецтва, зокрема потребують допомоги у перевезенні та зберіганні творів в захищеному місці.

По-п'яте, державним установам та організаціям у своїй діяльності в умовах воєнного стану необхідно відпрацювати такі алгоритми роботи, які б дозволили культурно-мистецькій спільноті переконатись у провідній організаційній ролі держави та відчути її потенціал як партнера. Цей новий досвід партнерства безсумнівно сприятиме процесу згуртування держави та активних представників сфери культури, а також створенню могутнього сучасного культурно-мистецького поля, яке по суті й зміцнить духовні витoki нашого народу, осучаснить їх національну складову досвідом періоду випробувань, чим створить передумови для подальшого розвитку сучасної української національної культури.

514 ПОШКОДЖЕНИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРИ У 14 ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

2022

514 ПОШКОДЖЕНИХ ОБ'ЄКТА КУЛЬТУРИ У 14 ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

Тип пошкодженого об'єкта*

2022

